

ก. ทำสัญญาขายรถยนต์แก่ ข. อำพรางสัญญาให้รถยนต์แก่ ข. ต่อมา ข. ขายรถยนต์คันนั้นแก่ ค. บุคคลภายนอกซึ่งรับซื้อไว้โดยสุจริต และปรากฏว่าในขณะที่ ก. ทำสัญญากับ ข. นั้น ก. เป็นลูกหนี้ ง. เป็นเงินจำนวนมาก

เช่นนี้ จึงมีบุคคลภายนอกสองฝ่าย คือ

ฝ่ายแรก ได้แก่ ค. ซึ่งย่อมมีประโยชน์ที่จะให้การแสดงเจตนาหลง คือ สัญญาขายรถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. ใช้บังคับกันได้ เพราะทำให้สัญญาขายรถยนต์ระหว่าง ข. และ ค. ใช้บังคับกันได้ด้วย

ฝ่ายที่สอง ได้แก่ ง. ผู้เป็นเจ้าของ ก. ซึ่งย่อมมีประโยชน์ที่จะให้นิติกรรมที่ถูกอำพราง คือ สัญญาให้รถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. ใช้บังคับกันได้ แล้วตนจะได้ร้องขอให้ศาลเพิกถอนสัญญาให้นั้นในฐานะที่เป็นนิติกรรมอันลูกหนี้ได้กระทำการทั้งรู้ว่าจะเป็นการให้เจ้าหนี้เสียเปรียบตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 237

ในกรณีที่บุคคลภายนอกหลายฝ่ายมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเช่นนี้ มีปัญหาว่าควรบังคับตามการแสดงเจตนาอันใด

เรื่องเช่นนี้ ศาลสูงฝรั่งเศสได้วินิจฉัยคดีกลับไปกลับมาอยู่ระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1939 เป็นต้นมา ศาลสูงฝรั่งเศสได้วินิจฉัยให้บุคคลภายนอกฝ่ายที่อ้างให้การแสดงเจตนาหลงใช้บังคับกันได้มีสิทธิดีกว่าบุคคลภายนอกฝ่ายที่อ้างให้นิติกรรมที่ถูกอำพรางใช้บังคับกันได้ ทั้งนี้โดยศาลสูงฝรั่งเศสให้เหตุผลว่า เพื่อความมั่นคงแห่งสัมพันธภาพของสังคม¹

ส่วนศาลไทยจะวินิจฉัยกรณีเช่นนี้ไปในทางใดเป็นเรื่องที่เราต้องติดตามต่อไป

3. การนำสืบพยานบุคคลเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือหักล้างการแสดงเจตนาหลงที่ถูกทำขึ้นไว้เป็นเอกสาร

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วในข้อ 2. ว่า ในกรณีที่การแสดงเจตนาหลงทำขึ้นเพื่ออำพรางนิติกรรมอื่น ในระหว่างคู่กรณีแห่งนิติกรรมด้วยกัน กฎหมายบังคับบัญชาให้ตามนิติกรรมที่ถูกอำพราง และถ้ามีบุคคลภายนอกฝ่ายหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย บุคคลภายนอกนั้นจะเลือกให้บังคับตามการแสดงเจตนาหลงหรือนิติกรรมที่ถูกอำพรางก็ได้

จึงมีปัญหาคือจะต้องพิจารณาต่อไปว่า ในกรณีที่คู่กรณีแห่งนิติกรรมหรือบุคคลภายนอกแล้วแต่กรณีประสงค์จะให้บังคับตามนิติกรรมที่ถูกอำพราง แต่การแสดงเจตนาหลงได้ถูกทำขึ้น

¹ Carbonnier p.172 อ้างใน จิต เศรษฐบุตร, อ้างแล้ว, หน้า 159-160.

ไว้เป็นเอกสาร คู่กรณีแห่งนิติกรรมหรือบุคคลภายนอกแล้วแต่กรณี จะนำสืบพยานบุคคลเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือหักล้างพยานเอกสาร (การแสดงเจตนาลงซึ่งได้ถูกทำขึ้นไว้เป็นเอกสาร) ได้หรือไม่ อย่างไร

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 บัญญัติไว้ว่า

“เมื่อใดมีกฎหมายบังคับให้ต้องมีพยานเอกสารมาแสดง ห้ามมิให้ศาลยอมรับฟังพยานบุคคลในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ แม้ถึงว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะได้ยินยอมก็ดี

(ก) ขอสืบพยานบุคคลแทนพยานเอกสาร เมื่อไม่สามารถนำพยานเอกสารมาแสดง

(ข) ขอสืบพยานบุคคลประกอบข้ออ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อได้นำเอกสารมาแสดงแล้ว ยังมีข้อความเพิ่มเติม ตัดทอน หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในเอกสารนั้นอยู่อีก

แต่ว่าบทบัญญัติแห่งมาตรานี้ มิให้ใช้บังคับในกรณีที่บัญญัติไว้ในอนุมาตรา (2) แห่งมาตรา 93 และมีให้ถือว่าเป็นการตัดสิทธิคู่ความในอันที่จะกล่าวอ้างและนำพยานบุคคลมาสืบประกอบข้ออ้าง ว่าพยานเอกสารที่แสดงนั้นเป็นเอกสารปลอมหรือไม่ถูกต้องทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือสัญญาหรือหน้อย่างอื่นที่ระบุไว้ในเอกสารนั้นไม่สมบูรณ์หรือคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งตีความหมายผิด”

แนววินิจฉัยของศาลฎีกาในเรื่องนี้แยกออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงแรก เดิมศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้ว่า คู่กรณีแห่งนิติกรรมนำสืบพยานบุคคลเพื่อหักล้าง พยานเอกสารของการแสดงเจตนาลงได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคสอง

ตัวอย่าง

(1) ในเอกสารการโอนแสดงว่าโอนในประเภทยกให้ เมื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งต่อสู้ว่าความจริงโอนขาย ดังนี้ ย่อมนำพยานบุคคลมาสืบได้ เพราะเป็นการนำสืบว่าสัญญาให้ไม่สมบูรณ์ แต่เป็นสัญญาให้ที่ต้องบังคับตามสัญญาที่แท้จริงคือสัญญาซื้อขายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 118 วรรคสอง อันเป็นเรื่องนิติกรรมอำพราง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 93/2488)

(2) จำเลยให้การต่อสู้คดีโดยอ้างว่า โจทก์จำเลยมีเจตนาแลกเปลี่ยนที่นากัน แต่เมื่อทั้งสองฝ่ายไปแสดงความจำนงต่อคณะกรรมการอำเภอ เจ้าพนักงานแจ้งว่าการทำสัญญาแลกเปลี่ยนไม่สะดวกและไม่เคยทำ ให้ทำเป็นทำนองขายที่นาให้ซึ่งกันและกัน โจทก์จำเลยจึงทำสัญญาจะซื้อจะขายที่นากันไว้ อันเป็นการอำพรางเจตนาอันแท้จริง คือ เจตนาแลกเปลี่ยนที่ดินกัน ดังนั้น โจทก์จะฟ้องบังคับให้จำเลยโอนขายที่นาให้โจทก์ตามฟ้องไม่ได้

ศาลฎีกาเห็นว่า ตามที่จำเลยให้การต่อสู้และนำสืบมานั้นเกี่ยวกับเรื่องนิติกรรมอำพราง คือเจตนาอันแท้จริงเป็นการแลกเปลี่ยนที่ดินกัน แต่ที่ทำเป็นสัญญาจะซื้อจะขายที่ดินให้กันและกัน ก็เป็นแต่เพียงเจตนาจะอำพรางเจตนาอันแท้จริง คือ การแลกเปลี่ยนที่ดิน ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 118 วรรค 2 ให้บังคับตามเจตนาอันแท้จริง ฉะนั้น กรณีเช่นนี้คู่สัญญาจึงนำสืบถึงเจตนาอันแท้จริงได้ หากเป็นการต้องห้ามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 ไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1269/2497)

(3) โจทก์จดทะเบียนขายที่ดินให้จำเลยทั้งโฉนด 20 ไร่ แต่ความจริงขายเพียง 17 ไร่ อีก 3 ไร่ ผากไว้ในโฉนดเดียวกัน เพราะแบ่งแยกโฉนดลำบาก และต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอีก กรณีนี้จึงมีนิติกรรมเกิดขึ้น 2 ครั้ง คือ เรื่องขายและเรื่องฝาก สำหรับเรื่องฝากนั้น โจทก์จำเลยมีความประสงค์ที่จะผูกพันกันด้วยในเรื่องฝากที่ดินที่เหลืออยู่ แต่ไม่ต้องการจะเปิดเผย จึงทำเป็นนิติกรรมขายที่ดินที่ฝากกันไว้ด้วย เช่นนี้แม้ในฟ้องของโจทก์จะมีได้กล่าวชัดด้วยถ้อยคำ ว่านิติกรรมอำพราง แต่ข้อความที่กล่าวก็พอจะเข้าใจว่าเป็นเรื่องนิติกรรมอำพรางอยู่แล้ว จึงให้โจทก์มีสิทธินำสืบพยานบุคคลเพื่อ หักล้าง นิติกรรมขายที่ดิน 3 ไร่นั้นเสียได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 272/2498)

(4) โจทก์ฟ้องว่า โจทก์กู้เงิน ฮ. ฮ. ให้โจทก์ทำสัญญาเป็นขายที่ดินให้ ฮ. ตกลงกันว่า เมื่อโจทก์ใช้เงินกู้คืนแล้ว ฮ. โอนที่ดินคืนให้ โจทก์ใช้เงินแล้ว ฮ. ตายเสียก่อนโอน จำเลยกลับอ้างว่าเป็นหุ้นส่วนเจ้าของที่ดินร่วมกับ ฮ. โจทก์จึงขอให้ศาลสั่งแสดงว่าที่ดินแปลงพิพาทเป็นกรรมสิทธิ์ของโจทก์ ดังนี้โจทก์นำสืบพยานบุคคลได้ ไม่เป็นการสืบแก้ไขเอกสารสัญญาขายที่ดิน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1655/2498)

(5) โจทก์ฟ้องว่าจดทะเบียนทำนิติกรรมขายฝากอำพรางนิติกรรมจำนอง จึงขอให้ทำลายการขายฝากและไถ่จำนอง แม้จำนองจะไม่จดทะเบียน ถ้าเป็นนิติกรรมอำพรางจริง การขายฝากก็เป็นโมฆะ โจทก์นำสืบพยานได้ ไม่เป็นการแก้ไขเอกสาร (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 273-274/2501)

ช่วงที่สอง ต่อมาศาลฎีกาได้เปลี่ยนแนววินิจฉัยไป โดยวินิจฉัยว่าคู่กรณีแห่งนิติกรรมนำสืบพยานบุคคล เพื่อ **เปลี่ยนแปลงแก้ไข** พยานเอกสารของการแสดงเจตนาลงไม่ได้ ต้องห้ามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคหนึ่ง

ตัวอย่าง

จำเลยต้องการเงินจากโจทก์ โจทก์จะจ่ายเงินให้จำเลยก็ต่อเมื่อจำเลยทำพินัยกรรมเป็นสัญญาขายฝากที่ดินพิพาทไว้กับโจทก์ จำเลยจึงได้ไปทำหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินพิพาทให้แก่โจทก์เป็นสัญญาขายฝากโดยถูกต้องตามกฎหมาย ภายหลัง จำเลยจะขอสืบพยานบุคคลว่าพฤติการณ์ระหว่างโจทก์และจำเลยที่ได้ตกลงกันและปฏิบัติต่อกัน นั้นเป็นการจำนองมิใช่ขายฝาก เช่นนี้ ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า นิติกรรมอำพรางนั้นย่อมต้องมี นิติกรรมซึ่งใช้บังคับได้ทั้งสองอัน¹ แต่คู่กรณีทำเป็นนิติกรรมอันหนึ่งอำพรางนิติกรรมอันแท้จริง ไว้ แต่ในเรื่องนี้ นิติกรรมที่จำเลยอ้างว่าเป็นสัญญาจำนองนั้นหาไม่มีเลย เพราะสัญญาจำนองนั้น ต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา 714 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มิฉะนั้นจะเป็นการตราไว้เพื่อเป็นประกันการชำระหนี้หาได้ไม่ ศาลฎีกาจึงเห็นว่า กรณีนี้ นิติกรรมคงมีอยู่แต่อันเดียว คือ นิติกรรมขายฝากที่โจทก์จำเลยจดทะเบียนไว้ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นเอกสารมหาชน² จำเลยได้ทำหนังสือแสดงปรากฏชัดว่าจำเลยได้โอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินพิพาทไปยังโจทก์ในการขายฝากนั้นแล้ว จำเลยจะขอสืบพยานว่าไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์ จึงเป็นการขอเสนอเปลี่ยนแปลงข้อความในเอกสารนั้น ต้องห้ามตามมาตรา 94 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1234/2505)

ช่วงที่สาม คำพิพากษาศาลฎีกาล่าสุดได้วินิจฉัยเปลี่ยนแนวกลับมาสู่แนวเดิมในช่วงแรก คือ วินิจฉัยว่าคู่กรณีแห่งนิติกรรมนำสืบพยานบุคคลเพื่อ หักล้าง พยานเอกสารของการแสดงเจตนาลงได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคสอง

ตัวอย่าง

(1) โจทก์ฟ้องว่าจำเลยขายฝากที่ดินพร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างบนที่ดินให้แก่โจทก์ ครบกำหนดแล้วจำเลยไม่ซื้อคืนตามสัญญา แต่จำเลยได้ทำสัญญาอาศัยอยู่ในที่ดินพิพาท เมื่อครบกำหนดตามสัญญาอาศัยแล้ว จำเลยไม่ยอมออก ขอให้ศาลบังคับจำเลยออกจากที่ดินพิพาท

จำเลยให้การต่อสู้ว่า สัญญาขายฝากที่โจทก์ฟ้องนั้นเป็นสัญญาจำนอง แต่โจทก์และจำเลยได้สมรู้กันทำออกมาเป็นสัญญาขายฝากเพื่ออำพรางสัญญาจำนอง

คดีมีปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยว่า ในกรณีที่จำเลยให้การต่อสู้ว่าสัญญาขายฝากเป็นนิติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออำพรางสัญญาจำนอง ศาลจะยอมให้จำเลยสืบพยานว่าพฤติการณ์เป็นจำนอง โดยไม่มีสัญญาจำนองที่จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่มาแสดงได้หรือไม่

¹ ด้วยความเคารพอย่างยิ่งต่อศาลฎีกา ผู้เขียนมีความเห็นว่าคำพิพากษาศาลฎีกาฉบับนี้ที่วินิจฉัยว่า “นิติกรรมอำพรางนั้นย่อมต้องมีนิติกรรมซึ่งใช้บังคับได้ทั้งสองอัน” น่าจะไม่ถูกต้อง เพราะในกรณีที่นิติกรรมอันหนึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่ออำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่ง นิติกรรมเปิดเผยซึ่งปรากฏออกมานั้น คู่กรณีแห่งนิติกรรมไม่มีเจตนาให้มีผลในกฎหมายผูกพันกันจริงๆ เข้าลักษณะการแสดงเจตนาลงโดยสมรู้กันระหว่างคู่กรณี จึงตกเป็นโมฆะ ตามมาตรา 155 วรรคหนึ่ง.

² น่าคิดว่านิติกรรมเปิดเผยซึ่งจดทะเบียนไว้ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เช่นว่านั้น จะมีผลเป็นนิติกรรมหรือไม่ เพราะคู่กรณีแห่งนิติกรรมไม่มีเจตนาให้มีผลผูกพันกันจริงๆ.

ศาลฎีกาโดยมติที่ประชุมใหญ่เห็นว่า ในกรณีที่จำเลยต่อสู้ว่าสัญญาขายฝากเป็นนิติกรรมอำพราง เป็นการกล่าวอ้างว่าสัญญาขายฝากเกิดจากเจตนาลวงของคู่กรณี โดยคู่กรณีมีเจตนาที่แท้จริงจะทำสัญญาจำนองกัน หากเป็นความจริงดังจำเลยอ้าง สัญญาขายฝากย่อมตกเป็นโมฆะตาม ป.พ.พ. มาตรา 118 (ปัจจุบันคือมาตรา 155) การที่จำเลยขอสืบว่าสัญญาขายฝากเป็นโมฆะ จึงมิใช่เป็นการนำเสนอเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในเอกสาร แต่เป็นการนำเสนอหักล้างว่า สัญญาขายฝากไม่ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งหมด ศาลฎีกาเห็นว่าจำเลยนำเสนอได้ ไม่ต้องห้ามตาม ป.ว.พ. มาตรา 94 วรรคท้าย ส่วนเมื่อจำเลยนำเสนอฟังได้ว่าสัญญาขายฝากเกิดจากเจตนาลวงเป็นโมฆะแล้ว จะบังคับตามสัญญาจำนองตามเจตนาอันแท้จริงของคู่กรณีได้เพียงใดหรือไม่ ในเมื่อสัญญาจำนองมิได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่นั้น เป็นปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยในอันดับต่อไป จะด่วนตัดสินบทมิให้จำเลยนำเสนอว่าสัญญาขายฝากเป็นโมฆะเพราะจำเลยไม่มีสัญญาจำนองที่จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่มาแสดงนั้นหาชอบไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 295/2508 (ประชุมใหญ่))

(2) โจทก์ฟ้องขอให้แสดงว่า นิติกรรมขายฝากที่ดินและสิ่งปลูกสร้างเป็นโมฆะ โดยอ้างว่านิติกรรมการขายฝากที่ดินและสิ่งปลูกสร้างนั้นเป็นนิติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออำพรางการจำนอง

สำหรับในข้อที่ว่า โจทก์จะนำเสนอได้หรือไม่ว่านิติกรรมขายฝากเป็นโมฆะเพราะเป็นนิติกรรมอำพรางนั้น ศาลฎีกาเห็นว่า เมื่อนิติกรรมอันหนึ่งสร้างขึ้นเพื่ออำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่ง นิติกรรมอันแรกย่อมเป็นการแสดงเจตนาลวงด้วยสมรู้กันระหว่างคู่กรณีที่จะไม่ผูกพันกันตามเจตนาที่แสดงออกมานั้น นิติกรรมอันแรกที่ปรากฏออกมานั้นย่อมตกเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 118 วรรคหนึ่ง (ปัจจุบันคือมาตรา 155 วรรคหนึ่ง) ส่วนนิติกรรมอันหลังที่ถูกอำพรางไว้โดยนิติกรรมอันแรกนั้น ต้องบังคับตามบทบัญญัติของกฎหมายอันว่าด้วยนิติกรรมอันถูกอำพรางไว้ตามมาตรา 118 วรรคสอง (ปัจจุบันคือมาตรา 155 วรรคสอง) ซึ่งจะมีผลสมบูรณ์หรือไม่เพียงใด ก็แล้วแต่บทบัญญัติของกฎหมายอันว่าด้วยนิติกรรมอันหลังนี้ แต่ความสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ของนิติกรรมอันหลังนี้ ก็ไม่ทำให้นิติกรรมอันแรกที่เป็นโมฆะไปตามมาตรา 118 วรรคหนึ่ง (ปัจจุบันคือมาตรา 155 วรรคหนึ่ง) นั้นกลับสมบูรณ์ขึ้นมาได้แต่ประการใด เจตนาลวงที่แสดงออกมาด้วยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งย่อมตกเป็นโมฆะ ไม่ว่าจะมิตินิติกรรมอีกอันหนึ่งถูกปกปิดไว้หรือไม่ก็ตาม เหตุนี้ การสืบพยานตามข้ออ้างของโจทก์จึงเป็นการนำเสนอทำลายข้อความในเอกสารว่าสัญญาที่ระบุไว้ในเอกสารนั้นไม่สมบูรณ์ตามความในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคสอง ซึ่งไม่ห้ามการที่โจทก์จะนำเสนอพยานบุคคลตามฟ้องของโจทก์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1145/2508)

(3) โจทก์ฟ้องให้จำเลยชำระหนี้เงินกู้ซึ่งจำเลยได้จำนองที่ดินเป็นประกัน จำเลยให้การต่อสู้ว่าจำเลยไม่ได้กู้เงินโจทก์ ความจริงเป็นเรื่องเช่าซื้อรถยนต์กันระหว่างสามีโจทก์กับสามีจำเลย สามีโจทก์เกรงจะไม่ได้เงินค่าเช่าซื้อจึงให้จำเลยนำที่ดินมาจำนองค้ำประกันสัญญาเช่าซื้อนั้น โดยให้โจทก์เป็นเจ้าหนี้ผู้รับจำนองแทน เพราะสามีโจทก์เป็นคนต่างด้าว สัญญาจำนองไม่สมบูรณ์ และหนี้ตามสัญญาจำนองได้ระงับสิ้นไปเพราะสามีโจทก์ได้เรียกเอารถยนต์คืนไปแล้ว และในระหว่างที่รถยนต์ที่เช่าซื้อยังอยู่ที่สามีจำเลย สามีจำเลยก็ได้ส่งเงินให้สามีโจทก์และไม่เคยติดค้างดอกเบี้ย ดังนี้ หากฟังได้สมจริงดังจำเลยต่อสู้ หนี้ที่โจทก์ฟ้องก็อาจจะไม่สมบูรณ์ จำเลยจึงมีสิทธินำสืบตามข้อต่อสู้ของจำเลยได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคท้าย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1730/2516)

จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาทั้งสามช่วงดังกล่าวนี้ พอจะสรุปได้ว่า

หากนิติกรรมเปิดเผยซึ่งคู่กรณีแห่งนิติกรรมไม่มีเจตนาให้มีผลผูกพันกันจริง ๆ นั้นได้ถูกทำขึ้นไว้เป็นเอกสาร คู่กรณีแห่งนิติกรรมย่อมมีสิทธินำสืบพยานบุคคลเพื่อหักล้าง พยานเอกสารนั้นได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 วรรคสอง

4. หลักเกณฑ์ความสมบูรณ์ของนิติกรรมที่ถูกอำพราง

เมื่อคู่กรณีแห่งนิติกรรมนำสืบพยานบุคคลเพื่อหักล้างนิติกรรมเปิดเผยซึ่งได้ถูกทำขึ้นไว้เป็นเอกสารแล้ว หากศาลรับฟังว่าพยานเอกสารนั้นเป็นเอกสารปลอมหรือไม่ถูกต้องทั้งหมดหรือแต่บางส่วนแล้ว ยังมีปัญหาในขั้นต่อไปอีกว่านิติกรรมที่ถูกอำพรางซึ่งคู่กรณีแห่งนิติกรรมหรือบุคคลภายนอก แล้วแต่กรณี จะให้นำมาใช้บังคับนั้นต้องอยู่ในหลักเกณฑ์ความสมบูรณ์ของนิติกรรมหรือไม่เพียงใด

ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

4.1 หลักเกณฑ์อันเกี่ยวกับองค์ประกอบภายในของนิติกรรม

สำหรับหลักเกณฑ์ในเรื่องของความสมบูรณ์ของนิติกรรมอันเกี่ยวกับองค์ประกอบภายในของนิติกรรม เช่น วัตถุประสงค์ของนิติกรรม (มาตรา 150) การแสดงเจตนา (มาตรา 156, 157, 159) ตลอดจนหลักเกณฑ์ในเรื่องความสมบูรณ์ของนิติกรรมอันเกี่ยวกับความสามารถของบุคคล (มาตรา 153) นั้นเป็นที่รับกันโดยทั่วไปว่าใช้บังคับแก่นิติกรรมที่ถูกอำพรางโดยไม่มีข้อยกเว้นแต่อย่างใด

4.2 หลักเกณฑ์อันเกี่ยวกับองค์ประกอบภายนอกของนิติกรรม

สำหรับหลักเกณฑ์ในเรื่องความสมบูรณ์ของนิติกรรมอันเกี่ยวกับองค์ประกอบภายนอกหรือกรอบพิธีภายนอกของนิติกรรม ซึ่งได้แก่ เรื่องแบบของนิติกรรม (มาตรา 152) นั้น มี

ข้อที่สมควรนำมาพิจารณาว่าจะใช้บังคับแก่นิติกรรมที่ถูกอำพรางหรือไม่เพียงใด

Carbonnier นักกฎหมายฝรั่งเศสมีความเห็นว่า เกี่ยวกับเรื่องแบบของนิติกรรมนั้น หากการแสดงเจตนาลงทำถูกต้องตามแบบแล้ว นิติกรรมที่ถูกอำพรางก็ใช้บังคับได้ เช่น ทำสัญญาขายรถยนต์อำพรางสัญญาให้รถยนต์ เมื่อสัญญาขายรถยนต์ได้ทำเป็นหนังสือถูกต้องตามที่กฎหมาย (ฝรั่งเศส) บังคับไว้แล้ว สัญญาให้รถยนต์ที่ถูกอำพรางไว้ก็ใช้บังคับได้ แม้จะมิได้ทำตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ก็ตาม¹

แต่ในเรื่องนี้ ศาลฎีกาได้วินิจฉัยชี้ขาดไว้ว่า นิติกรรมที่ถูกอำพรางจะใช้บังคับได้หรือไม่เพียงใดนั้น ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมายอันว่าด้วยนิติกรรมประเภทนั้นๆ หรือรูปแบบนั้นๆ

ตัวอย่าง

โจทก์จดทะเบียนขายฝากที่ดินไว้กับจำเลยเป็นการอำพรางการจำนอง นิติกรรมอันแรกคือสัญญาขายฝากย่อมเป็นการแสดงเจตนาลงด้วยสมรึกกันระหว่างคู่กรณีที่จะไม่ผูกพันกันตามเจตนาที่แสดงออกมานั้น นิติกรรมอันแรกที่ปรากฏออกมานั้นย่อมตกเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 118 วรรคหนึ่ง (ปัจจุบันคือ มาตรา 155 วรรคหนึ่ง) ส่วนนิติกรรมอันหลังคือสัญญาจำนองที่ถูกอำพรางไว้โดยนิติกรรมอันแรกนั้นต้องบังคับตามบทบัญญัติของกฎหมาย ว่าด้วยนิติกรรมอันที่ถูกอำพรางไว้ตามมาตรา 118 วรรคสอง (ปัจจุบันคือ มาตรา 155 วรรคสอง) เมื่อโจทก์จำเลยมีเจตนาทำสัญญาจำนองกันแล้ว แต่การจำนองไม่ได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย จึงเรียกไม่ได้ว่าเป็นการจำนอง เป็นเพียงการกู้เงินที่โจทก์กู้จากจำเลยและให้ที่ดินแก่จำเลยยืมถือไว้เป็นประกัน และยอมถือได้ว่าเอกสารการขายฝากที่ดินที่โจทก์จำเลยทำไว้ ณ สำนักงานที่ดินจังหวัด เป็นนิติกรรมสัญญากู้เงินที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างโจทก์จำเลยนั้น ฉะนั้น เมื่อโจทก์ฟ้องขอนำเงินมาไถ่ถอนที่พิพาท ก็เท่ากับโจทก์ขอชำระหนี้เงินกู้ จำเลยก็มีหน้าที่รับชำระและคืนที่พิพาทที่เป็นประกันนั้นให้โจทก์ไป (คำพิพากษาฎีกาที่ 2239/2517, 862-863/2520)

ข้อสังเกต

นิติกรรมบางรูปกฎหมายมิได้กำหนดว่าต้องทำตามแบบ กฎหมายเพียงแต่กำหนดไว้ว่า ถ้ามิได้มี **หลักฐานเป็นหนังสือ** อย่างหนึ่งอย่างใดลงลายมือชื่อฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบจะฟ้องร้องบังคับคดีหาได้ไม่ เช่น

(1) สัญญาจะขายหรือจะซื้อหรือค้ำประกันในการซื้อขายอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์บางอย่าง (มาตรา 456 วรรคสอง)

¹ Carbonnier p.169 อ้างใน จิต เศรษฐบุตร, อ้างแล้ว, หน้า 164-165.

- (2) สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ซึ่งตกลงราคากันหำร้อยบาทขึ้นไป (มาตรา 456 วรรคสาม)
- (3) สัญญาเช่าสังหาริมทรัพย์มีกำหนดไม่เกินสามปี (มาตรา 538)
- (4) สัญญากู้ยืมเงินเกินกว่าห้าสิบบาท (มาตรา 653)
- (5) สัญญาค้ำประกัน (มาตรา 680)
- (6) สัญญาตั้งตัวแทนเพื่อทำกิจการที่กฎหมายบังคับว่าต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ (มาตรา 798 วรรคสอง)
- (7) สัญญาประนีประนอมยอมความ (มาตรา 851)
- (8) สัญญาประกันภัย (มาตรา 867)

ในกรณีเช่นนี้ Carbonnier นักกฎหมายฝรั่งเศสมีความเห็นว่า หลักเกณฑ์เรื่องหลักฐานเป็นหนังสือของนิติกรรมยังคงใช้บังคับแก่นิติกรรมที่ถูกอำพราง คือจะนำมาฟ้องร้องให้ศาลบังคับได้ ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้รับผิดชอบ¹ และเดิมศาลฎีกาก็ได้วินิจฉัยชี้ขาดไว้ในทำนองเดียวกันนี้

ตัวอย่าง

ทำสัญญาจ้างทำนาเป็นหนังสืออำพรางนิติกรรมการเช่านา ศาลฎีกาโดยมติที่ประชุมใหญ่เห็นว่า สัญญาเช่านาที่ถูกอำพรางโดยสัญญาจ้างทำนานั้น ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือหรือทำตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ มิฉะนั้นไม่มีผลบังคับ และจะถือเอาหลักฐานสัญญาจ้างทำนาเป็นหลักฐานการเช่านาไม่ได้ เมื่อการเช่านามิได้มีหลักฐานเป็นหนังสือและโจทก์ได้บอกกล่าวให้จำเลยออกไปจากนาแล้ว จำเลยก็ไม่มีสิทธิอยู่ในนาที่เช่านั้นต่อไปได้ การอยู่ต่อมาของจำเลยจึงเป็นละเมิด (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1038-1039/2509 (ประชุมใหญ่))

แต่ในปัจจุบัน ศาลฎีกาเปลี่ยนแนววินิจฉัยชี้ขาดเป็นว่าให้ถือเอาหลักฐานเป็นหนังสือของการแสดงเจตนาลงซึ่งเปิดเผยออกมาเป็นหลักฐานเป็นหนังสือของนิติกรรมที่ถูกอำพรางได้

ตัวอย่าง

จำเลยกู้เงินโจทก์ 50,000 บาท โดยจำเลยมอบรถยนต์ให้โจทก์ยึดไว้เป็นประกัน และได้ทำหนังสือหลักฐานการรับเงินค่าขายรถยนต์ให้แก่โจทก์ไว้ การซื้อขายรถยนต์จึงเป็นนิติกรรมอำพรางการกู้เงิน การซื้อขายจึงเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 118 วรรคแรก เดิม และต้องบังคับตามการกู้ยืมซึ่งเป็นนิติกรรมที่ถูกอำพรางไว้ตามมาตรา 118 วรรคสอง เดิม แม้จะมีได้มีหลักฐานแห่งการกู้ยืมเงินเป็นหนังสือต่างหากจากสัญญาซื้อขายก็ตาม ย่อมถือได้ว่าหนังสือหลักฐานการรับเงินค่าขายรถยนต์เป็นหลักฐานการกู้ยืมเงินที่ทำกันไว้เป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างจำเลยกับโจทก์ จึงมีผลบังคับกันได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4696/2536)

¹Carbonnier p.169 อ้างใน จิต เศรษฐบุตร, อ้างแล้ว, หน้า 165.

บทที่ 6

การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 156 และมาตรา 158 บัญญัติไว้ดังนี้

“มาตรา 156 การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมเป็นโมฆะ

ความสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมตามวรรคหนึ่ง ได้แก่ ความสำคัญผิดในลักษณะของนิติกรรม ความสำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรมและความสำคัญผิดในทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งนิติกรรม เป็นต้น”

“มาตรา 158 ความสำคัญผิดตามมาตรา 156 หรือมาตรา 157 ซึ่งเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลนั้นจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้”

บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์สองมาตราดังกล่าวกำหนดหลักเกณฑ์ดังนี้

1. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม เป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆะ

2. ถ้าความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้

ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

1. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมเป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆะ

“ความสำคัญผิด” (Mistake, Error) คือ ความเข้าใจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง กล่าวคือ ความจริงเป็นอย่างหนึ่งแต่กลับเข้าใจหรือนึกคิดไปว่าเป็นอีกอย่างหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเชื่อไม่ตรงต่อความเป็นจริงนั่นเอง

กรณีใดถือว่าเป็นการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดหรือไม่ ย่อมแล้วแต่การวินิจฉัยของศาล ซึ่งศาลจะวินิจฉัยตามแนวทางซึ่ง ป.พ.พ. มาตรา 167 บัญญัติไว้ กล่าวคือ “ในการวินิจฉัย

กรณีความสำคัญผิด... ให้พิจารณาถึงเพศ อายุ ฐานะ สุขภาพอนามัย และภาวะแห่งจิตของผู้แสดงเจตนา ตลอดจนพฤติการณ์และสภาพแวดล้อมอื่นๆ อันเกี่ยวกับการนั้นด้วย”

“สิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม” หมายความว่า สิ่งที่เป็นจะต้องมีอยู่ในนิติกรรมนั้น ถ้าไม่มีอยู่ นิติกรรมจะไม่เกิดขึ้น

ป.พ.พ. มาตรา 156 วรรคสอง บัญญัติยกตัวอย่างความสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมไว้ 3 กรณี คือ

- (1) ความสำคัญผิดในลักษณะของนิติกรรม
- (2) ความสำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรม
- (3) ความสำคัญผิดในทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งนิติกรรม

แยกพิจารณาได้ดังนี้

1.1 ลักษณะของนิติกรรม

การที่บุคคลใดแสดงเจตนาทำนิติกรรมขึ้น บุคคลนั้นต้องรู่ว่านิติกรรมนั้นเป็นนิติกรรมลักษณะใด มีวัตถุประสงค์ของนิติกรรมหรือประโยชน์สุดท้ายอย่างไร ก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์หรือสิทธิหน้าที่ระหว่างคู่กรณีแห่งนิติกรรมอย่างไรบ้าง ดังนั้น ความเข้าใจที่ถูกต้องในลักษณะของนิติกรรมจึงเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมในประการแรก

หากบุคคลผู้แสดงเจตนาได้แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในลักษณะของนิติกรรมดังกล่าว จึงเท่ากับว่าบุคคลนั้นไม่มีเจตนาที่จะทำนิติกรรมเลย กฎหมายจึงบัญญัติไว้ว่าการที่ได้แสดงออกมาตกเป็นโมฆะ

ตัวอย่าง

(1) ก. ต้องการจะค้าประกัน ข. ที่ ข. ได้กู้เงินไปจาก ค. แต่ ก. สำคัญผิดว่าผู้ค้าประกันนั้นจะต้องลงชื่อในสัญญาคู่กับ ข. ผู้กู้ เช่นนี้ การแสดงเจตนาของ ก. ที่ลงชื่อเป็นผู้กู้ย่อมเป็นโมฆะ

(2) จำเลยได้ลงลายมือชื่อในสัญญายอมความที่อำเภอ จำเลยไม่รู้ข้อความในสัญญาเข้าใจผิดว่าเป็นหนังสือประกันตัว ข. แต่กลายเป็นสัญญายอมต่อกรมการอำเภอว่าจำเลยยอมใช้เงินแก่โจทก์ สัญญายอมความไม่สมบูรณ์เป็นโมฆะตามมาตรา 119 (ปัจจุบันคือมาตรา 156) (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 967/2474)

(3) บุตรคนหนึ่งเอาแบบพิมพ์มาให้มารดาพิมพ์ลายนิ้วมือ โดยแจ้งว่าจะเอาไปจัดการใส่ชื่อบุตรคนนั้นลงในโฉนดที่ดินของมารดาด้วย มารดาก็ยอมและกดพิมพ์ลายนิ้วมือให้ไป แต่

บุตรกลับไปเพิ่มเติมข้อความในใบมอบฉันทะนั้นเป็นว่า มารดามอบอำนาจให้บุตรชายที่ดิน โฉนดนั้นแก่บุตรทั้งสามคน ดังนี้ เป็นการผิดความประสงค์ การโอนขายยอมเป็นโมฆะ มารดา ย่อมมีสิทธิฟ้องขอให้เพิกถอนนิติกรรมโอนขายนั้นได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1856/2494)

(4) ผู้แสดงเจตนาเข้าใจว่าเป็นสัญญาจ้างทนายความ จึงลงนามของตนในหนังสือสัญญา ฉบับหนึ่งอันผู้แสดงเจตนาไม่ทราบว่ามีข้อความว่าอย่างไรเพราะอ่านหนังสือไม่ออก ต่อมา กลับปรากฏว่าหนังสือสัญญาที่ลงนามนั้นกลายเป็นสัญญาขายที่ดิน ดังนี้ สัญญาขายที่ดินเป็น โมฆะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1209/2498)

(5) โจทก์พิมพ์ลายนิ้วมือในเอกสารฉบับหนึ่งโดยเข้าใจว่าเป็นหนังสือขอให้ออกโฉนดที่ดิน แต่ปรากฏว่าเป็นหนังสือสัญญายอมแบ่งที่นาให้จำเลย ดังนี้ โจทก์ฟ้องขอให้ศาลทำลายสัญญา ยอมแบ่งที่นาโดยถือว่าเป็นโมฆะตามมาตรา 119 ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1542/2498)

(6) จำเลยได้ทำใบมอบอำนาจปลอมโดยให้โจทก์ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินลงลายมือชื่อมอบ อำนาจโดยหลอกลวงว่ามอบอำนาจให้จำเลยเช่านา แต่ความจริงเป็นใบมอบอำนาจให้โจทก์ขาย นาให้จำเลย โดยโจทก์มิได้ยินยอม เช่นนี้ การที่โจทก์ทำนิติกรรมมอบอำนาจไปโดยการสำคัญ ผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ใบมอบอำนาจจึงใช้ไม่ได้ เป็นโมฆะตามมาตรา 119 (คำ พิพากษาศาลฎีกาที่ 828/2508)

(7) ร. หลอกให้ ว. พิมพ์ลายนิ้วมือลงในใบมอบอำนาจให้จำนองและในสัญญาค้ำประกันแก่ ก. โดยอ้างว่าเป็นสัญญาซื้อขายที่ดินแก่ ร. เป็นการสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม การ ค้ำประกันและการจำนองเป็นโมฆะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2450/2518)

(8) จำเลยพาโจทก์ซึ่งเป็นมารดาและผู้จัดการมรดกบิดาไปสำนักงานที่ดิน แล้วจัดการ ให้โจทก์ทำนิติกรรมรับโอนที่ดินและ บ้านมรดก แล้วจดทะเบียนโอนขายให้แก่จำเลย โดยอาศัย ความไม่รู้หนังสือและระเบียบการของทางราชการและความสูงอายุของโจทก์ โจทก์มิได้มีเจตนา กระทำเช่นนั้น นิติกรรมดังกล่าวจึงเกิดจากความสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญ ตกเป็น โมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 119 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 965/2530)

1.2 ตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำนิติกรรม

ตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำนิติกรรมเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมหรือไม่ ต้อง พิจารณาถึงเจตนาของผู้ทำนิติกรรมเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมมีเจตนา มุ่งหมายจะทำนิติกรรมกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง บุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำนิติ กรรมก็เป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม แต่ถ้าผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมมิได้มีเจตนามุ่งหมายจะทำ นิติกรรมกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง บุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำนิติกรรมก็มีใช้สาระ สำคัญแห่งนิติกรรม

อย่างไรก็ตาม จากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บางมาตรา แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สำหรับนิติกรรมบางรูป กฎหมายถือว่าบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรมเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม เช่น

สัญญาให้ ผู้ให้ยอมถือความสำคัญในตัวบุคคลผู้รับ โดยนัยแห่งมาตรา 527 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“ถ้าผู้ให้ผูกพันตนไว้ว่าจะชำระหนี้เป็นคราวๆ ท่านว่าหนี้เป็นอันระงับสิ้นไปเมื่อ.....ผู้รับตาย.....”

สัญญาเช่าทรัพย์ ผู้ให้เช่ายอมถือความสำคัญในตัวบุคคลผู้เช่า โดยนัยแห่งมาตรา 544 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“ทรัพย์สิ่งซึ่งเช่านั้น ผู้เช่าจะให้เช่าช่วงหรือโอนสิทธิของตนอันมีในทรัพย์สิ่งนั้น ไม่ว่าทั้งหมดหรือแต่บางส่วนให้แก่บุคคลภายนอก ท่านว่าหาอาจทำได้ไม่ เว้นแต่จะได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่นในสัญญาเช่า”

สัญญาจ้างแรงงาน นายจ้างและลูกจ้างต่างถือความสำคัญในตัวบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง โดยนัยแห่งมาตรา 577 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“นายจ้างจะโอนสิทธิของตนให้แก่บุคคลภายนอกก็ได้เมื่อลูกจ้างยินยอมพร้อมใจด้วย ลูกจ้างจะให้บุคคลภายนอกทำงานแทนตนก็ได้ เมื่อนายจ้างยินยอมพร้อมใจด้วย”

สัญญายืมใช้คงรูป ผู้ให้ยืมยอมถือความสำคัญในตัวบุคคลผู้ยืม โดยนัยแห่งมาตรา 648 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“อันการยืมใช้คงรูป ย่อมระงับสิ้นไปด้วยมรณะของผู้ยืม”

ตัวอย่าง

(1) ข. เสนอขอเช่าบ้านของ ก. ก. สำคัญผิดเข้าใจไปว่า ข. ผู้ขอเช่าบ้านนี้คือ ข. เพื่อนคนหนึ่งซึ่งเคยรู้จักกันและไว้วางใจได้ในเรื่องการดูแลรักษาบ้าน ก. จึงตอบตกลงให้ ข. เช่า ต่อมาปรากฏว่าผู้ที่ขอเช่าบ้านเป็น ข. อีกคนหนึ่งซึ่งไม่เคยรู้จักกันเลย เช่นนี้ พอจะถือได้ว่าการแสดงเจตนาของ ก. เกิดขึ้นโดยสำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรม สัญญาเช่าจึงเป็นโมฆะตาม ป.พ.พ. มาตรา 156

(2) นายแดงไปหาซื้อเสื้อผ้ามารวมใส่โดยไปเลือกหาซื้อตามร้านต่างๆ มิได้มีเจตนามุ่งหมายว่าจะต้องซื้อจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง เมื่อซื้อมาแล้ว ถึงแม้ปรากฏในภายหลังว่านายแดงสำคัญผิดในตัวบุคคลผู้ขาย ก็ไม่เป็นเหตุให้สัญญาซื้อขายเสื้อผ้านั้นเป็นโมฆะ เพราะในกรณีดังกล่าวนี้ บุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรม มิใช่สาระสำคัญแห่งนิติกรรม

(3) มีผู้ปลอมตัวเป็นโจทก์และลงลายมือชื่อปลอมเป็นลายมือชื่อโจทก์ทำสัญญาจำนองที่ดินโฉนด 3 ฉบับของโจทก์ให้แก่จำเลย โจทก์ฟ้องขอให้ทำลายสัญญาจำนอง ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าจำเลยได้แสดงเจตนารับจำนองโดยสำคัญผิดในตัวบุคคลอันเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม การแสดงเจตนาที่ย่อมเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (ปัจจุบันคือมาตรา 156) (คำพิพากษาฎีกาที่ 2049/2492)

1.3 ทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งนิติกรรม

“วัตถุแห่งนิติกรรม” คือ ตัวทรัพย์สินที่จะต้องส่งมอบกันหรือข้อปฏิบัติอันเกิดแต่นิติกรรมซึ่งอาจเป็นการกระทำการหรือการงดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วแต่กรณี ความเข้าใจที่ถูกต้องในวัตถุแห่งนิติกรรมจึงเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมอีกประการหนึ่ง

หากบุคคลผู้แสดงเจตนาได้แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในวัตถุแห่งนิติกรรม ไม่ว่าจะ เป็นตัวทรัพย์สินที่จะต้องส่งมอบกัน การที่ต้องกระทำให้แก่กันหรือการที่ต้องงดเว้นให้แก่กัน ย่อมมีผลเท่ากับว่าบุคคลนั้นไม่มีเจตนาที่จะทำนิติกรรมเลยเช่นเดียวกัน การที่ได้แสดงออกมา นั้นย่อมตกเป็นโมฆะ

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญผิดในวัตถุแห่งนิติกรรมนี้ ป.พ.พ. มาตรา 156 วรรคสอง บัญญัติยกตัวอย่างไว้แต่เพียงทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งนิติกรรมเท่านั้น คำว่า “ทรัพย์สิน” มีความหมายกว้าง หมายความว่ารวมทั้งทรัพย์สิน (วัตถุมีรูปร่าง) และวัตถุไม่มีรูปร่างซึ่งอาจมีราคา และอาจถือเอาได้ (ป.พ.พ. มาตรา 138)

ตัวอย่าง

(1) ค. มีเจตนาจะซื้อลิขสิทธิ์ในวรรณกรรมของ ก. ซึ่งมีชื่อเสียง แต่ ค. สำคัญผิดไปตกลงซื้อลิขสิทธิ์ในวรรณกรรมของ ข. ซึ่งไม่มีชื่อเสียง¹ เช่นนี้ เป็นกรณีที่ ค. แสดงเจตนาทำนิติกรรมโดยสำคัญผิดในทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งนิติกรรม สัญญาซื้อขายลิขสิทธิ์ระหว่าง ข. และ ค. เป็นโมฆะ

(2) ที่นารายวิวาทเป็นมรดก โจทก์จำเลยต่างตกลงแบ่งกันปกครองเป็นส่วนสัดแต่ไม่ได้แก่โฉนด ต่อมาจำเลยไปขอโอนรับมรดกใส่ชื่อจำเลยแต่ฝ่ายเดียว โดยโจทก์มิได้ยินยอมยกให้ ในเวลาโอนเจ้าพนักงานได้จดบันทึกปากคำของโจทก์ไว้ แต่โจทก์ไม่เข้าใจข้อความ เพราะโจทก์เป็นคนอ่านหนังสือไม่ออก โจทก์จึงฟ้องขอให้ทำลายโฉนดและสัญญาการโอนกรรมสิทธิ์

¹ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ข้อเสนอแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2534), หน้า 338.

ศาลฎีกาเห็นว่า คดีนี้โจทก์มีสิทธิที่จะนำพยานมาสืบหักล้างข้อในโนนดและบันทึกของเจ้าพนักงานได้ เพราะโจทก์เข้าใจผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม จึงตัดสินให้แก่โนนดแบ่งที่ให้ตามที่โจทก์ปกครอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 442/2475)

(3) จำเลยได้ทำสัญญาเช่าห้องและที่ดิน เสียค่าเช่าห้องเดือนละ 24 บาท 50 สตางค์ ค่าเช่าที่ดินเดือนละ 50 บาท ต่อมาโจทก์ผู้ให้เช่าว่าต้องทำสัญญาเช่าแบบใหม่คิดค่าเช่าอย่างเดียวกัน ขอให้จำเลยลงนาม จำเลยอ่านหนังสือไม่ออกจึงลงนามไว้ ปรากฏว่าสัญญาใหม่เรียกค่าเช่าถึงเดือนละ 500 บาท ดังนี้ ศาลพิพากษาว่าจำเลยทำสัญญาโดยสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม จึงเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (ปัจจุบันคือ มาตรา 156) (คำพิพากษาฎีกาที่ 458/2498)

(4) สามโจทก์ทำสัญญาขายที่ดินให้จำเลยเพียงหนึ่งโนนด แต่โจทก์สำคัญผิดโอนที่ดินให้จำเลยไปสองโนนด ที่ดินติดต่อกัน โจทก์ยอมฟ้องเรียกที่ดินคืนจากจำเลยได้ แม้จะเป็นเวลากว่าปีแล้ว เพราะกรณีเช่นนี้มิใช่เรื่องฟ้องให้รับผิดเพื่อการที่ทรัพย์สินขาดตกบกพร่องหรือล่าจำนวนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 466, 467 (คำพิพากษาฎีกาที่ 1161-1162/2499)

(5) โจทก์ต้องการซื้อที่ดินแปลงหนึ่ง แต่สำคัญผิดไปทำสัญญาซื้อที่ดินอีกแปลงหนึ่งผิดไปจากแปลงที่ตนปรารถนาจะซื้อ สัญญาซื้อขายเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1710/2500)

(6) โจทก์มีความประสงค์จะขายที่ดินทางด้านตะวันตก มิใช่ส่วนทางด้านตะวันออก การที่โจทก์ยอมลงชื่อในหนังสือสัญญาซื้อขายที่ดินด้านตะวันออกก็เพราะโจทก์อ่านหนังสือไม่ออก และเชื่อใจจำเลย กรณีเช่นนี้เป็นการสำคัญผิดในสาระสำคัญเกี่ยวกับวัตถุของนิติกรรม นิติกรรมจึงเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (ปัจจุบันคือมาตรา 156) (คำพิพากษาฎีกาที่ 843/2501)

(7) โจทก์มีส่วนในที่ดินอยู่ $88\frac{1}{3}$ ตารางวา ได้ตกลงขายให้จำเลย $35\frac{1}{3}$ ตารางวา แต่เจ้าพนักงานที่ดินหลงผิดทำนิติกรรมโอนขายที่ดินส่วนของโจทก์ทั้งหมดให้จำเลย ความผิดพลาดเกิดขึ้นเพราะความหลงผิดของเจ้าพนักงานที่ดิน จะถือว่าโจทก์ประมาทเลินเล่อไม่ได้ ดังนั้น การที่โจทก์ทำนิติกรรมขายที่ดินเฉพาะส่วนให้จำเลยดังกล่าว จึงเป็นการสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม จึงตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2243/2517)

1.4 สิ่งอื่นๆ ซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม

ป.พ.พ. มาตรา 156 วรรคสอง บัญญัติยกตัวอย่างสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม 3 ประการดังกล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตาม ยังมีสิ่งอื่นๆ ที่ถือได้ว่าเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมเช่นเดียวกัน เช่น สิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งหนี้ตาม ป.พ.พ. มาตรา 349 เป็นต้น

ตัวอย่าง

(1) ก. ได้เสนอขอประกันชีวิตต่อบริษัทจำเลย ระหว่างที่บริษัทจำเลยพิจารณาคำเสนอขอประกันชีวิตอยู่นี้ ก. ได้ถูกคนร้ายฆ่าตาย ส่วนบริษัทจำเลยไม่รู้ จึงสนองรับคำเสนอขอประกันชีวิตหลังจาก ก. ถึงแก่ความตายแล้ว ดังนั้น ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าสำคัญผิดในสิ่งสาระสำคัญแห่งนิติกรรมตามมาตรา 119 (ปัจจุบันคือมาตรา 156) สัญญาประกันชีวิตเป็นโมฆะ เพราะในขณะที่บริษัทจำเลยสนองรับทำสัญญาประกันนั้น ผู้เอาประกันภัยไม่มีชีวิตเพื่อให้ประกันตามมาตรา 889 แล้ว (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 532/2500)

(2) จำเลยผู้เช่าตึกพิพาทได้ทำสัญญากับโจทก์ ยอมออกจากตึกพิพาทโดยเข้าใจว่า โจทก์ยังเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ตึกพิพาทอยู่ โจทก์รู้ว่าตึกพิพาทไม่ใช่ของตนแล้ว แต่ปกปิดความจริงไว้ หากจำเลยรู้ความจริงนั้น จำเลยย่อมจะไม่ทำสัญญากับโจทก์อย่างแน่นอน ดังนั้น สัญญาเกิดขึ้นเพราะจำเลยสำคัญผิดในสิ่งสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาดังกล่าวจึงตกเป็นโมฆะ ไม่มีผลบังคับตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 119 (ปัจจุบันคือมาตรา 156) (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2602/2517)

2. ถ้าความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้

2.1 หลักเกณฑ์ที่ว่า การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมเป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆะนั้น ป.พ.พ. วางข้อจำกัดเป็น “หลักกฎหมายปิดปาก” ไว้ในมาตรา 158 ว่า ถ้าความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้

2.2 ปัญหาที่จะต้องพิจารณาในเรื่องนี้ก็คือ “กระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง” หมายความว่าอย่างไร

การกระทำโดยประมาทเลินเล่อมี 2 ชั้น คือ การกระทำโดยประมาทเลินเล่อ (อย่างธรรมดา) และการกระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง กล่าวคือ

“การกระทำโดยประมาทเลินเล่อ (อย่างธรรมดา)” หมายความว่า การกระทำหรือการละเว้นกระทำในสิ่งที่บุคคลซึ่งมีความระมัดระวังอย่างธรรมดา ย่อมไม่กระทำหรือไม่ละเว้นกระทำแล้วแต่กรณี

“การกระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง” หมายความว่า การกระทำหรือการละเว้นกระทำในสิ่งที่บุคคลซึ่งมีความระมัดระวังเพียงเล็กน้อย ย่อมไม่กระทำหรือไม่ละเว้นกระทำแล้วแต่กรณี¹

ดังนั้น การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง จึงหมายความว่าผู้แสดงเจตนาได้แสดงเจตนาออก โดยมีได้ใช้ความระมัดระวังเลยแม้แต่เพียงเล็กน้อย จึงเกิดความสำคัญผิดขึ้น

2.3 ถ้าการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม เป็นเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะกล่าวอ้างยกเอาข้อไม่สมบูรณ์หรือความเป็นโมฆะมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าในทางฟ้องคดี ต่อสูคดี ร้องขอทรัพย์หรือทางอื่นใด แต่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งและบุคคลภายนอกชอบที่จะกล่าวอ้างความเป็นโมฆะนั้นได้

ถ้าคู่กรณีแห่งนิติกรรมต่างก็แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงด้วยกันทั้งสองฝ่าย คู่กรณีแต่ละฝ่ายก็จะยกเอาความเป็นโมฆะขึ้นกล่าวอ้างเป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้เลย

แต่ไม่ว่ากรณีจะเป็นประการใดก็ตาม บุคคลภายนอกผู้มีส่วนได้เสียชอบที่จะกล่าวอ้างความเป็นโมฆะนั้นได้เสมอ (มาตรา 172)

ตัวอย่าง

(1) ก. มีม้าแข่งตัวหนึ่งชื่อน้ำผึ้ง แต่ม้าตัวนั้นแก่แล้วใช้แข่งไม่ได้ ก. จึงบอกขาย ในระหว่างนั้น ก. ได้ม้าสาวมาใหม่และให้ชื่อน้ำผึ้งเช่นเดียวกับม้าตัวเก่า ข. ชอบใจม้าน้ำผึ้งตัวสาวนี้เพราะฝีเท้าดี ข. ได้ทราบจาก ก. บอกขายม้าน้ำผึ้ง เข้าใจว่า ก. บอกขายม้าน้ำผึ้งตัวสาวที่ ข. ชอบ ข. จึงทำค่านองตกลงรับซื้อ ดังนี้ ค่านองนั้นเป็นโมฆะเพราะเป็นการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาซื้อขายระหว่าง ก. และ ข. จึงไม่เกิดขึ้น

แต่ถ้าปรากฏว่า ก. ได้ส่งค่านองขายม้ามายัง ข. โดย ก. ได้ระบุไว้โดยชัดเจนว่าบอกขายม้าน้ำผึ้งตัวเก่าซึ่งใช้แข่งไม่ได้แล้ว ซึ่งถ้า ข. อ่านค่านองนั้นก็คงเข้าใจได้ดี แต่ ข. ไม่อ่าน ดังนี้ ถือได้ว่า ข. ได้แสดงเจตนาไปโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง ถึงแม้การแสดงเจตนาที่ ข. ได้กระทำไปโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ข. ก็ยกเอาความสำคัญผิดเช่นนั้นขึ้นอ้างว่าค่านองตกลงรับซื้อของตนตกเป็นโมฆะหาได้ไม่

¹ จิต เศรษฐบุตร, อ้างแล้ว, หน้า 176.

(2) จำเลยเช่าห้องแล้วต่อมาเช่าให้โจทก์ โดยโจทก์ต้องเสียเงินให้จำเลย โจทก์ถูกฟ้องขับไล่ โจทก์จึงต้องทำสัญญากับเจ้าของห้องโดยเสียเงินให้อีก การที่โจทก์เสียเงินให้จำเลยไป เพราะจำเลยรับรองว่าโจทก์จะเช่าต่อไปได้อีก 5 ปี โดยเจ้าของห้องยินยอม โจทก์จึงฟ้องเรียกเงินคืนจากจำเลย ศาลชั้นต้นยกฟ้องโดยอ้างว่าเป็นกรณีที่โจทก์ไม่สอบถามความจริงให้ปรากฏ เป็นการประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของโจทก์เอง ตามมาตรา 119 ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า กรณีดังกล่าวไม่เข้าบทมาตรา 119 เพราะไม่ใช่เรื่องแสดงเจตนาอันทำด้วยสำคัญผิดแต่อย่างใด แต่เป็นเรื่องที่จำเลยรับรองเอาโดยพลการเพื่อหวังจะเช่าห้องให้สำเร็จเท่านั้น จำเลยต้องคืนเงินให้โจทก์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1492/2497)

(3) โจทก์ซื้อที่ดินจากจำเลย โดยจำเลยชี้ที่ดินให้ดูอย่างหนึ่ง เวลาส่งมอบที่ดินกลับผิดไปอีกรายหนึ่งเสียบางส่วน สภาพของที่ดินผิดกันมากมาย นับว่าโจทก์สำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาเป็นโมฆะ

โจทก์ฟ้องขอเพิกถอนนิติกรรม อ้างว่าสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม จำเลยต่อสู้ว่าโจทก์ไม่สำคัญผิด มิได้โต้เถียงว่าโจทก์ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง จึงไม่มีประเด็นที่ศาลจะวินิจฉัยในข้อนี้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1710/2500)

บทที่ 7 การบอกล้างโมฆียะกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 176 บัญญัติว่า

“โมฆียะกรรม เมื่อบอกล้างแล้ว ท่านให้ถือว่าเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก ...”

การบอกล้างโมฆียะกรรมมีผลให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 176 จึงถือได้ว่าการบอกล้างโมฆียะกรรมเป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆะ

สำหรับรายละเอียดและเงื่อนไขต่างๆ เกี่ยวกับการบอกล้างโมฆียะกรรม จะอธิบายต่อไปในส่วนที่ว่าด้วยนิติกรรมที่เป็นโมฆียะ

บทที่ 8

การกำหนดเงื่อนไขของนิติกรรมตามมาตรา 187 ถึงมาตรา 190

การกำหนดเงื่อนไขของนิติกรรมซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆะ ตามมาตรา 187 ถึงมาตรา 190 มีดังต่อไปนี้

1. ถ้าเงื่อนไขสำเร็จแล้วในเวลาทำนิติกรรม หากเป็นเงื่อนไขบังคับหลัง ให้ถือว่านิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 187 วรรคหนึ่ง)
2. ถ้าเป็นอันแน่นอนในเวลาทำนิติกรรมว่าเงื่อนไขไม่อาจสำเร็จได้ หากเป็นเงื่อนไขบังคับก่อน ให้ถือว่านิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 187 วรรคสอง)
3. นิติกรรมใดมีเงื่อนไขอันไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 188)
4. นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับก่อนและเงื่อนไขนั้นเป็นการอันพ้นวิสัย นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 189 วรรคหนึ่ง)
5. นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับก่อนและเป็นเงื่อนไขอันจะสำเร็จได้หรือไม่สุดแล้วแต่ใจของฝ่ายลูกหนี้ นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 190)

การกำหนดเงื่อนไขของนิติกรรมในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจเป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆะ

สำหรับรายละเอียดและเงื่อนไขต่างๆ ในเรื่องเงื่อนไข จะอธิบายต่อไปในส่วนที่ว่าด้วยเงื่อนไข

ตอนที่ 2

ผลของโมฆะกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติเรื่องผลของโมฆะกรรมไว้ในมาตรา 172 ถึง มาตรา 174 ซึ่งอาจนำมาอธิบายได้เป็น 4 ข้อ คือ

1. ความหมายของโมฆะกรรม
2. การคืนทรัพย์สินอันเกิดจากโมฆะกรรม
3. นิติกรรมที่เป็นโมฆะบางส่วน
4. โมฆะกรรมที่เข้าลักษณะเป็นนิติกรรมอย่างอื่น

ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

บทที่ 1

ความหมายของโมฆะกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 172 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า

“โมฆะกรรมนั้นไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้ และผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดจะยกเอา ความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมขึ้นกล่าวอ้างก็ได้”

บทบัญญัติมาตรา 172 วรรคหนึ่ง บัญญัติถึงลักษณะของโมฆะกรรมดังนี้

1. โมฆะกรรมนั้นไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้

1.1 โมฆะกรรม คือ การกระทำหรือการแสดงเจตนาที่เสียเปล่า ไม่มีผลในกฎหมายที่จะเป็นนิติกรรมผูกพันสัมพันธระหว่างบุคคลแต่อย่างใด กล่าวคือ ไม่ทำให้บุคคลใดหรือสิ่งใดเปลี่ยนแปลงฐานะไป คู่กรณียังคงอยู่ในฐานะเดิมเสมือนว่ามีได้เข้าทำนิติกรรมแต่ประการใดเลย

ตัวอย่าง

ผู้ซื้อฟ้องเรียกค่าเสียหายจากผู้ขายฐานผิดสัญญาซื้อขายที่ดิน แต่เมื่อสัญญาซื้อขายตกเป็นโมฆะ ผู้ซื้อจึงไม่สามารถนำมาอ้างเป็นเหตุฟ้องเรียกค่าเสียหายจากผู้ขายได้ เพราะ

โมฆะกรรมย่อมถือว่าเสียเปล่ามาแต่เริ่มแรก เสมือนหนึ่งไม่เคยมีการทำสัญญาซื้อขายกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 779/2535)

คำว่า “สัตยาบัน” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การอ้างความสัตย์ การยืนยันความตกลง การรับรองโมฆะกรรม¹ ดังนั้น คำว่า “ให้สัตยาบัน” จึงหมายความว่า การยืนยันหรือรับรองนิติกรรมที่ไม่สมบูรณ์ให้มีผลสมบูรณ์ แต่เนื่องจากโมฆะกรรมเป็นการกระทำหรือการแสดงเจตนาที่เสียเปล่า ไม่มีผลในกฎหมายเกิดขึ้น ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลย จึงไม่มีอะไรที่จะให้สัตยาบันได้ กฎหมายจึงบัญญัติว่า โมฆะกรรมนั้นไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้ เช่น

ก. กู้เงิน ข. เพื่อเอาไปค้ำสินค้ายี่สิบหลักลอนำเข้าราชอาณาจักรโดยไม่เสียภาษีศุลกากร สัญญากู้เงินระหว่าง ก. และ ข. ดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นสัญญาที่มีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 150 ต่อมาภายหลังถึงแม้ ก. บอกแก่ ข. ว่าตนสละสิทธิกล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมนี้ โดยยอมจะใช้เงินจำนวนที่กู้ไปกลับคืนให้แก่ ข. เมื่อ ข. นำคดียามาฟ้องร้องต่อศาล ก. ก็ยังให้การปฏิเสธและกล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมนั้นได้อีก ซึ่งผลในเรื่องนี้ก็คือ ข. ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ ก. ชำระเงินกู้คืนแก่ตน (มาตรา 407)

1.2 แต่อย่างไรก็ตาม หากคู่กรณีแห่งนิติกรรมได้กระทำการไปเป็นเชิงให้สัตยาบันหรือสละสิทธิกล่าวอ้างโมฆะกรรม การที่ได้กระทำไปนั้นอย่างมากที่สุดก็เป็นการทำนิติกรรมกันใหม่เท่านั้น ซึ่งถ้าหากนิติกรรมที่ทำกันใหม่นั้นถูกต้องไม่มีอะไรเสื่อมเสีย ก็เริ่มต้นบังคับกันได้ในฐานะที่เป็นนิติกรรมที่ทำขึ้นต่างหาก ไม่เกี่ยวข้องกับโมฆะกรรมนั้นแต่อย่างใด ไม่ทำให้โมฆะกรรมนั้นกลับเป็นนิติกรรมที่สมบูรณ์มีผลบังคับขึ้นได้ เช่น

ก. ทำสัญญาขายที่ดินแปลงหนึ่งให้ ข. โดยมีได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ สัญญาซื้อขายดังกล่าวนี้ย่อมเป็นโมฆะตามมาตรา 456 ต่อมาภายหลังไม่ว่า ก. หรือ ข. ก็จะทำให้สัตยาบันแก่สัญญาซื้อขายที่เป็นโมฆะนี้ไม่ได้ ถึงแม้จะนำหนังสือให้สัตยาบันไปขอจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ พนักงานเจ้าหน้าที่ก็ย่อมไม่จดทะเบียนให้ เพราะโมฆะกรรมนั้น ไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้

แต่ ก. และ ข. อาจทำสัญญาซื้อขายที่ดินแปลงนั้นกันใหม่ได้ ซึ่งถ้าหากในการทำสัญญาซื้อขายกันครั้งที่สองนี้ได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ สัญญา

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 3 พุทธศักราช 2530 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530), หน้า 806.

ซื้อขายกันครั้งที่สองนี้ก็ย่อมสมบูรณ์ในฐานะเป็นสัญญาใหม่ต่างหาก ไม่เกี่ยวข้องกับสัญญาซื้อขายเดิมที่เป็นโมฆะนั้นแต่อย่างใด

2. การกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรม

2.1 การกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมนั้น มิใช่ว่าใครๆ ก็ยกขึ้นกล่าวอ้างได้ บทบัญญัติมาตรา 172 วรรคหนึ่ง จำกัดไว้ว่า “ผู้มีส่วนได้เสีย” เท่านั้นที่จะยกเอาความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมขึ้นกล่าวอ้างได้

การกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมตามมาตรา 172 วรรคหนึ่งนี้ ไม่จำกัดว่าเป็นการกล่าวอ้างในทางใด บุคคลผู้มีส่วนได้เสียอาจกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมในทางฟ้องร้องคดี ต่อสู้อย่างคดี ร้องชดเชยทรัพย์ หรือในทางอื่นใดก็ได้

“ผู้มีส่วนได้เสีย” ตามมาตรานี้หมายความว่าผู้เป็นฝ่ายแห่งการแสดงเจตนาทำนิติกรรม และหมายความรวมถึงบุคคลซึ่งจะได้รับประโยชน์หรือจะเสียประโยชน์อันเกี่ยวกับโมฆะกรรมนั้นด้วย เช่น

(1) ในกรณีที่มีการทำนิติกรรมซื้อขายที่ดินมีโฉนดโดยมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ นิติกรรมนี้จึงตกเป็นโมฆะ ผู้ซื้อและผู้ขายที่ดินแปลงนั้นย่อมยกเอาความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมนั้นขึ้นกล่าวอ้างได้ นอกจากนี้ เจ้าหนี้ของผู้ขายหรือทายาทของผู้ขาย (กรณีผู้ขายถึงแก่ความตายไปแล้ว) ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสีย เพราะเจ้าหนี้ของผู้ขายเป็นผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากการที่นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆะ โดยยึดเอาที่ดินแปลงนั้นขายทอดตลาดเอาเงินชำระหนี้ของเขาได้ หรือทายาทของผู้ขาย (ในกรณีผู้ขายถึงแก่ความตายไปแล้ว) เป็นผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากการที่นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆะ โดยเรียกเอาที่ดินแปลงนั้นกลับคืนมาเป็นของตนในฐานะที่ดินเป็นทายาทได้รับมรดกจากผู้ขาย

(2) โจทก์ทั้งสี่ฟ้องขับไล่จำเลยออกจากที่ดินพิพาท โดยอ้างว่าบิดาโจทก์ทั้งสี่ซื้อที่ดินพิพาทมาจาก ส. ผู้ล้มละลาย ต่อมาบิดาโจทก์ทั้งสี่ถึงแก่กรรม ที่ดินพิพาทเป็นมรดกตกทอดแก่โจทก์ทั้งสี่ และจำเลยให้การต่อสู้ว่าบิดาโจทก์ซื้อที่ดินพิพาทจาก ส. ขณะที่ ส. เป็นบุคคลล้มละลาย นิติกรรมซื้อขายเป็นโมฆะโจทก์ทั้งสี่ไม่มีอำนาจฟ้องจำเลย ดังนั้นจำเลยจึงเป็นผู้ที่จะได้ประโยชน์จากการที่นิติกรรมซื้อขายที่ดินพิพาทระหว่าง ส. กับบิดาโจทก์ทั้งสี่เป็นโมฆะ จำเลยจึงชอบที่จะยกความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรมขึ้นอ้างได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3072/2536)

2.2 อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีกฎหมายได้จำกัดห้ามไว้มิให้บุคคลผู้มีส่วนได้เสียกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรม เช่น

(1) ในกรณีแสดงเจตนาหลงโดยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆะนั้น กฎหมายห้ามมิให้ยกเอาความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริตและต้องเสียหายจากการแสดงเจตนาหลงนั้น (มาตรา 155)

(2) ในกรณีแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมซึ่งเป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆะนั้น หากความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา กฎหมายวางข้อจำกัดไว้ว่าบุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้ (มาตรา 156, 158)

2.3 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้กำหนดระยะเวลาในการกล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรม ดังนั้น บุคคลผู้มีส่วนได้เสียจะกล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมเมื่อใดก็ได้ ไม่จำกัดเวลา ถึงแม้โมฆะกรรมนั้นได้ทำขึ้นแล้วเป็นเวลาเกินกว่า 10 ปี บุคคลผู้มีส่วนได้เสียก็ยกความเสียเปล่าแห่งโมฆะกรรมนั้นขึ้นกล่าวอ้างได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 136/2481)

บทที่ 2

การคืนทรัพย์สินอันเกิดจากโมฆะกรรม

ในกรณีที่บุคคลได้แสดงเจตนาทำนิติกรรมและได้ปฏิบัติการชำระหนี้ตามข้อกำหนดแห่งนิติกรรมนั้นไปแล้ว เช่น ได้โอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สินให้แก่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งไปแล้ว ได้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว หรือได้ยอมให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งใช้ทรัพย์สินอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว หากต่อมาในภายหลังปรากฏว่าการแสดงเจตนาทำนิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ ย่อมมีปัญหาว່ว่าทรัพย์สินที่ได้ส่งมอบกันไว้นั้นจะต้องส่งคืนหรือไม่เพียงใด การที่ได้กระทำหรืองดเว้นกระทำให้แก่กันไปแล้วหรือได้ยอมให้ใช้ทรัพย์สินไปแล้วจะต้องชดใช้กันหรือไม่เพียงใด แยกพิจารณาดังนี้

1. การคืนทรัพย์สินที่ได้ส่งมอบกันไว้ตามโมฆะกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 172 วรรคสอง บัญญัติว่า

“ถ้าจะต้องคืนทรัพย์สินอันเกิดจากโมฆะกรรม ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้แห่งประมวลกฎหมายนี้มาใช้บังคับ”

โมฆะกรรม คือ การกระทำหรือการแสดงเจตนาที่เสียเปล่า ไม่มีผลในกฎหมายที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิแต่ประการใด คู่กรณีไม่มีหน้าที่จะต้องชำระแก่กันแต่ประการใดเลย ถ้าคู่กรณีฝ่ายหนึ่งได้โอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สินให้แก่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งตามข้อกำหนดแห่งโมฆะกรรมนั้น ย่อมเป็นการกระทำโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ คู่กรณีฝ่ายที่ได้โอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สินให้แก่เขาไปนั้น มีสิทธิเรียกร้องเอาคืนตามหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควรได้ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 406 ถึงมาตรา 419)

เพื่อให้เห็นชัดเจนขึ้น จึงบัญญัติไว้ในมาตรา 172 วรรคสองนี้ด้วยว่า ในกรณีดังกล่าวนี้ ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยลามิควรได้แห่งประมวลกฎหมายนี้มาใช้บังคับ

ตามหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควรได้ดังกล่าว ทรัพย์สินที่ได้มาเป็นลามิควรได้นั้น โดยทั่วไปผู้ที่ได้ทรัพย์สินนั้นมาต้องคืนให้แก่ผู้ที่ส่งมอบให้แก่ตนทั้งหมด (มาตรา 406) อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีไม่ต้องคืนเลย (มาตรา 407 ถึงมาตรา 411) ในบางกรณีต้องคืนเพียงตามสภาพที่เป็นอยู่หรือมีอยู่ในขณะเรียกคืน (มาตรา 412 หรือมาตรา 415)

ตัวอย่าง

(1) ก. ทำสัญญาซื้อเฮโรอีนจาก ข. โดย ก. ได้จ่ายเงินล่วงหน้าให้ ข. ไปแล้ว 100,000 บาท สัญญาซื้อขายเฮโรอีนเป็นนิติกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 จึงตกเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 150 หาก ข. ผิดสัญญาไม่นำเฮโรอีนมาส่งมอบให้ ก. ก. ก็ไม่มีสิทธิฟ้องเรียกคืนเงิน 100,000 บาทที่ได้จ่ายล่วงหน้าให้แก่ ข. ไปแล้ว เพราะต้องห้ามมิให้เรียกร้องคืนทรัพย์สินในฐานลามิควรได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 411

(2) นิติกรรมที่เป็นโมฆะมาแต่ต้น กฎหมายหาได้บัญญัติถึงการให้คู่กรณีกลับคืนฐานะเดิมเหมือนเรื่องโมฆียะกรรมที่ถูกบอกล้างแล้วไม่ ฐานะของคู่กรณีแห่งนิติกรรมที่เป็นโมฆะมาแต่ต้นมิได้มีการเปลี่ยนแปลง คู่กรณีจะมีสิทธิเรียกร้องเกี่ยวกับทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งนิติกรรมหรือสัญญาอย่างใด เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาตามลักษณะลามิควรได้อีกชั้นหนึ่ง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1284/2508)

2. การขอใช้การที่ได้กระทำหรืองดเว้นกระทำให้แก่กันไปแล้ว หรือได้ยอมให้ทรัพย์สินไปแล้ว

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 172 วรรคสอง มิได้บัญญัติถึงกรณีที่คู่กรณีแห่งโมฆะกรรมนั้นได้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง

ไปแล้วหรือได้ยอมให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้ใช้ทรัพย์สินไปแล้ว จะให้ผู้เป็นคู่กรณีแห่งโมฆะกรรมนั้น กลับคืนสู่ฐานะเดิมหรือไม่เพียงใด

ผู้เขียนมีความเห็นว่ากรณีเช่นนี้อาจนำบทบัญญัติว่าด้วยการให้คู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิมในกรณีเลิกสัญญา (มาตรา 391) มาเทียบเคียงใช้บังคับได้ในฐานะที่เป็นบทกฎหมายที่ใกล้เคียงอย่างยิ่ง โดยใช้บังคับประกอบกับหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควร์ได้ (มาตรา 406 ถึงมาตรา 419) ซึ่งมาตรา 391 วรรคสี่ บัญญัติว่า

“ส่วนที่เป็นการทำงานอันได้กระทำให้และเป็นการยอมให้ใช้ทรัพย์สินนั้น การที่จะชดใช้คืน ท่านให้ทำได้ด้วยใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้นๆ หรือถ้าในสัญญาที่กำหนดว่าให้ใช้เงินตอบแทน ก็ให้ใช้ตามนั้น”

หลักกฎหมายดังกล่าวนี้เมื่อนำมาใช้บังคับประกอบกับหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควร์ได้ มีผลในกฎหมายดังนี้ โดยทั่วไปผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการทำงานนั้นหรือผู้ที่ได้ใช้ทรัพย์สินนั้นต้องชดใช้ด้วยการใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้นๆ หรือตามที่สัญญากำหนดไว้ (มาตรา 391 วรรคสี่ ประกอบกับมาตรา 406) อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีไม่ต้องชดใช้เลย (มาตรา 391 วรรคสี่ ประกอบกับมาตรา 407 ถึงมาตรา 411)

ตัวอย่าง

ก. ทำสัญญาจ้าง ข. ทาสีบ้านหลังหนึ่ง ตกลงเงินจ้างกัน 30,000 บาท หลังจากที่ ข. ทาสีบ้านหลังนั้นไปแล้วบางส่วน ก. ทราบความจริงว่าตนสำคัญผิดแสดงเจตนาตกลงจ้าง ข. ทาสีบ้านผิดหลังไป เช่นนี้ เป็นกรณีที่ ก. แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาจ้างจึงตกเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 156 ผู้เป็นคู่กรณียอมได้กลับคืนสู่ฐานะเดิม ซึ่งในกรณีนี้กระทำได้โดยการชดใช้เงินตามควรค่าแห่งการทาสีส่วนที่ ข. ได้กระทำไปแล้ว เงินจำนวนเท่าใดจึงจะถือได้ว่าเป็นการชดใช้ที่ควรค่าแห่งการที่ได้กระทำไปแล้ว คู่กรณีอาจเจรจาตกลงกันได้ หากตกลงกันไม่ได้ ศาลจะเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด

3. กรณีการแสดงเจตนาทำนิติกรรมตกเป็นโมฆะเนื่องจากการบอกล้างโมฆียะกรรม

ในกรณีที่การแสดงเจตนาทำนิติกรรมตกเป็นโมฆียะและต่อมาถูกบอกล้าง โมฆียะกรรมนั้นยอมตกเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก (มาตรา 176 วรรคหนึ่ง) ในกรณีดังกล่าวนี้ การให้ผู้เป็นคู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิมจะนำหลักกฎหมายว่าด้วยลามิควร์ได้มาใช้บังคับมิได้ เพราะมาตรา 176 วรรคหนึ่ง บัญญัติไว้โดยเฉพาะว่า “...ให้ผู้เป็นคู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิม ถ้าเป็นการพ้นวิสัยจะให้กลับคืนเช่นนั้นได้ ก็ให้ได้รับค่าเสียหายชดใช้ให้แทน”

การให้ผู้เป็นคู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิมตามมาตรา 176 วรรคหนึ่งนี้ หากมีการชำระหนี้กันไว้ คู่กรณีฝ่ายที่ได้รับชำระหนี้ไว้ต้องให้คู่กรณีฝ่ายที่ชำระหนี้ได้กลับคืนสู่ฐานะเดิมเสมอไป โดยการคืนทรัพย์สินที่ได้ส่งมอบกันไว้หรือค่าใช้จ่ายที่ได้กระทำหรืองดเว้นกระทำให้แก่กันไป แล้วหรือได้ยอมให้ใช้ทรัพย์สินไปแล้ว แล้วแต่กรณี และถ้าเป็นการพ้นวิสัยจะให้กลับคืนเช่นนั้นได้ก็ต้องชดเชยค่าเสียหายให้แทน

ตัวอย่าง

ก. ผู้เยาว์ทำสัญญาซื้อขายรถยนต์คันหนึ่งจากบริษัท ข. โดยล่ำพั้ง สัญญาซื้อขายรถยนต์นี้จึงตกเป็นโมฆียะตามมาตรา 21 ต่อมา ค. ผู้แทนโดยชอบธรรมทราบเรื่องนี้จึงบอกล้างสัญญาซื้อขายรถยนต์นี้ ซึ่งมีผลให้สัญญาซื้อขายรถยนต์นี้ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 176 วรรคหนึ่ง ในการนี้ กฎหมายบัญญัติไว้ว่าให้ผู้เป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรมได้กลับคืนสู่ฐานะเดิม คือ ก. ต้องคืนรถยนต์ให้แก่บริษัท ข. และบริษัท ข. ต้องคืนเงินราคารถยนต์ให้แก่ ก. หากเป็นพ้นวิสัยที่จะให้กลับคืนเช่นนั้นได้ เช่น เมื่อ ก. รับมอบรถยนต์ไปจากบริษัท ข. แล้ว ก. ขับรถยนต์นั้นไปชนกับรถยนต์คันอื่นจนเสียหายยับเยินหมด บริษัท ข. ก็มีสิทธิได้รับค่าเสียหายชดเชยให้แทน (มาตรา 176 วรรคหนึ่ง)

บทที่ 3

นิติกรรมที่เป็นโมฆะบางส่วน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 173 บัญญัติว่า

“ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของนิติกรรมเป็นโมฆะ นิติกรรมนั้นย่อมตกเป็นโมฆะทั้งสิ้น เว้นแต่จะพึงสันนิษฐานได้โดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าคู่กรณีเจตนาจะให้ส่วนที่ไม่เป็นโมฆะนั้นแยกออกจากส่วนที่เป็นโมฆะได้”

1. เนื่องจากกฎหมายถือว่าข้อตกลงต่างๆ ในนิติกรรมที่สร้างขึ้นย่อมเป็นเอกภาพ (Unity) คือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และคู่กรณีแห่งนิติกรรมได้เจรจาต่อรองผ่อนสั้นผ่อนยาวตกลงกันในเอกภาพนั้น ดังนั้น ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของนิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆะ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 173 จึงวาง หลักทั่วไป ไว้ว่า นิติกรรมนั้นทั้งนิติกรรมตกเป็นโมฆะทั้งสิ้น

ตัวอย่าง

(1) ก. และ ข. ทำสัญญาร่วมกันเช่ารถยนต์จาก ค. โดย ข. คนเดียวสำคัญผิดไปว่า ค. ให้ยืมรถยนต์โดยไม่คิดค่าเช่า ถึงแม้ ก. มิได้สำคัญผิดและประสงค์จะเช่ารถยนต์จาก ค. ก็ตาม เนื่องจาก ข. สำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาเช่ารถยนต์นี้จึงตกเป็นโมฆะทั้งหมดตามมาตรา 156 และ 173

(2) ก. ขายแจกันให้ ข. คู่หนึ่งราคา 200 บาท ในขณะที่ทำสัญญานั้นแจกันใบหนึ่งได้แตกเสียแล้วโดย ก. และ ข. ไม่รู้ สัญญาซื้อขายแจกันใบที่แตกจึงเป็นสัญญาซึ่งมีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัย จึงตกเป็นโมฆะตามมาตรา 150 ดังนั้น สัญญาซื้อขายแจกันคู่หนึ่งตกเป็นโมฆะทั้งหมดตามมาตรา 173

(3) จำเลยเป็นหนี้เงินกู้โจทก์เพียง 10,000 บาท ส่วนอีก 13,800 บาทเป็นดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 5 ต่อเดือน เกินอัตราที่กฎหมายกำหนด อันเป็นการฝ่าฝืน พ.ร.บ. ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 มาตรา 3 ประกอบด้วย ป.พ.พ. มาตรา 654 จึงตกเป็นโมฆะ สัญญาซื้อขายที่พิพาทกำหนดราคาเท่ากับต้นเงินและดอกเบี้ยที่จำเลยค้างชำระ จึงเกิดจากหนี้ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย แม้ราคาที่กำหนดในสัญญาจะรวมเอาต้นเงินกู้ที่โจทก์มีสิทธิได้รับไว้ด้วยก็ตาม แต่โจทก์จำเลยมิได้มีเจตนาจะแบ่งแยกซื้อขายที่พิพาทบางส่วนในราคาเงินต้น 10,000 บาทที่จำเลยค้างชำระอยู่ สัญญาซื้อขายที่พิพาทระหว่างโจทก์จำเลยย่อมเป็นโมฆะทั้งฉบับ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 173 ที่แก้ไขใหม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 805/2536)

2. อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยนิติกรรมยอมรับบังคับบัญชาให้ตามเจตนาของบุคคลตามหลักความศักดิ์สิทธิ์ของเจตนา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 173 จึงบัญญัติ ข้อยกเว้น ไว้ว่า ถ้าพึงสันนิษฐานได้โดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าคู่กรณีแห่งนิติกรรมได้เจตนาจะให้ส่วนที่ไม่เป็นโมฆะแยกออกจากส่วนที่เป็นโมฆะได้ ก็ให้เป็นไปตามเจตนาของคู่กรณีแห่งนิติกรรมดังกล่าว

ตัวอย่าง

(1) ในกรณีเช่ารถยนต์ตามตัวอย่างข้างต้น ถึงแม้ ข. สำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรมว่าเป็นสัญญายืมใช้คงรูป แต่ ก. ทราบดีว่าเป็นสัญญาเช่า ถ้าหากตามพฤติการณ์แห่งกรณีพึงสันนิษฐานได้ว่า คู่กรณีทราบกันอยู่แล้วว่า ก. จะใช้รถยนต์ของ ค. ใน 10 วันแรก ส่วน ข. จะใช้ใน 10 วันหลัง และ ค. ก็เต็มใจที่จะให้ ก. เช่าโดยลำพัง กรณีก็เข้าข้อยกเว้นตามมาตรา 173 คือ สัญญาเช่ารถยนต์นี้ย่อมเป็นอันสมบูรณ์ระหว่าง ก. กับ ค.

(2) ในกรณีซื้อแจกันคู่หนึ่งตามตัวอย่างข้างต้น ถึงแม้แจกันใบหนึ่งแตกเสียแล้วใน

ขณะที่ทำสัญญานั้น ถ้าตามพฤติการณ์แห่งกรณีพึงสันนิษฐานได้ว่า คู่สัญญาจะมีเจตนาจะซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นไปๆ คือแยกสัญญาซื้อขายนี้ออกเป็นส่วนๆ ได้ เช่นนี้ สัญญาซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ไม่แตกก็ยังบังคับใช้ได้โดยคิดราคาใบหนึ่งเป็นเงิน 100 บาท

(3) โจทก์จ้างจำเลยทำงานในร้านเครื่องพิมพ์ดีดของโจทก์ โดยมีสัญญากันว่าเมื่อจำเลยออกจากร้านของโจทก์ไปแล้ว ภายในเวลา 5 ปีห้ามมิให้จำเลยทำงานเป็นปฏิปักษ์กับโจทก์ในกรุงเทพฯ และในบริเวณ 600 เส้น จากกรุงเทพฯ ปรากฏว่าจำเลยไปทำงานในกรุงเทพฯ เป็นปฏิปักษ์กับโจทก์ตามสัญญา ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า จริงอยู่ การห้ามทำงานเป็นปฏิปักษ์กับโจทก์ในบริเวณ 600 เส้นจากกรุงเทพฯ อาจเป็นการห้ามที่ผิดศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่สัญญาแบ่งเป็นส่วนๆ ได้ ส่วนใดเป็นโมฆะก็เป็นโมฆะไป เฉพาะการห้ามไม่ให้ทำงานเป็นปฏิปักษ์กับโจทก์ในกรุงเทพฯ นั้นไม่เป็นโมฆะ ศาลสั่งห้ามจำเลยในข้อนี้ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1356/2479)

(4) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 บัญญัติไว้ว่า “ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้น ก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี และพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราพุทธศักราช 2475 ได้บัญญัติกำหนดโทษอาญาไว้แก่บุคคลผู้ให้กู้เงินโดยเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา โดยกำหนดระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีและปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท

เมื่อมีคดีพิพาทเกี่ยวกับเรื่องเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรามาสู่ศาล ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าการกู้ยืมเงินกันไม่ผิดกฎหมาย เพราะกฎหมายให้กู้ยืมเงินกันได้ แต่ส่วนที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรานั้นเป็นการผิดกฎหมายตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา กรณีเช่นนี้พึงสันนิษฐานได้ว่าคู่กรณีมีเจตนาจะแยกการกู้ยืมเงินและการเรียกดอกเบี้ยออกจากกัน ดอกเบี้ยจึงตกเป็นโมฆะทั้งหมด ส่วนต้นเงินกู้หาตกเป็นโมฆะด้วยไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 607/2494, 1380/2500, 1238/2502, 1191/2506, 1188/2510, 2321/2518, 966/2534)

(5) โจทก์มีส่วนในที่ดินอยู่ $88\frac{1}{3}$ ตารางวา ได้ตกลงขายให้จำเลย $35\frac{1}{3}$ ตารางวา แต่เจ้าพนักงานที่ดินหลงผิดทำนิติกรรมโอนขายที่ดินส่วนของโจทก์ทั้งหมดให้จำเลย ความผิดพลาดเกิดขึ้นเพราะความหลงผิดของเจ้าพนักงานที่ดิน ยังถือว่าโจทก์ประมาทเลินเล่อไม่ได้ ดังนั้น การที่โจทก์ทำนิติกรรมขายที่ดินเฉพาะส่วนให้จำเลยดังกล่าวจึงเป็นการสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม จึงตกเป็นโมฆะ แต่ตามพฤติการณ์แห่งกรณีเห็นได้ชัดว่า โจทก์ จำเลย มีเจตนาจะซื้อขายที่ดินเฉพาะส่วน $35\frac{1}{3}$ ตารางวา การซื้อขายที่ดินในส่วนนี้จึงสมบูรณ์และแยกออกจากหากจากที่ดินจำนวนเนื้อที่ 53 ตารางวาซึ่งเป็นส่วนที่ไม่สมบูรณ์ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2243/2517)

บทที่ 4

โมฆะกรรมที่เข้าลักษณะเป็นนิติกรรมอย่างอื่น

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 174 บัญญัติว่า

“การใดเป็นโมฆะแต่เข้าลักษณะเป็นนิติกรรมอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นโมฆะ ให้ถือตามนิติกรรมซึ่งไม่เป็นโมฆะ ถ้าสันนิษฐานได้โดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าหากคู่กรณีได้รู้ว่าการนั้นเป็นโมฆะแล้ว ก็คงจะได้ตั้งใจมาตั้งแต่แรกที่จะทำนิติกรรมอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นโมฆะนั้น”

1. มาตรา 174 เป็นบทกฎหมายที่บัญญัติให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ ตามความมุ่งหมายของบุคคลผู้ทำนิติกรรม เนื่องจากหลักเกณฑ์ความสมบูรณ์แห่งนิติกรรมมีอยู่มากมาย เมื่อบุคคลทำผิดพลาดไปโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ ก็ได้รับผลเสียหาย คือ นิติกรรมที่เขาทำไปนั้นไม่มีผลในกฎหมายตามความมุ่งประสงค์ของเขา

เพื่อเป็นการช่วยเหลือเอกชนทั่วไปซึ่งแสดงเจตนาทำนิติกรรม มาตรา 174 จึงให้อำนาจแก่ศาลเป็นพิเศษในอันที่จะวินิจฉัยชี้ขาดว่ามีนิติสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งเกิดขึ้นแทนนิติสัมพันธ์ซึ่งบุคคลผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมมุ่งประสงค์แต่ตกเป็นโมฆะ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มาตรา 174 ให้อำนาจแก่ศาลเป็นพิเศษในอันที่จะหมุนหรือเปลี่ยน (converse) นิติกรรมอันหนึ่งไปเป็นนิติกรรมอีกอันหนึ่งนั่นเอง

2. กรณีที่จะต้องตามมาตรา 174 นี้ ต้องเป็นกรณีที่สันนิษฐานได้โดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าหากคู่กรณีได้รู้ว่าการนั้นเป็นโมฆะแล้ว ก็คงจะได้ตั้งใจมาตั้งแต่แรกที่จะทำนิติกรรมอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นโมฆะนั้น ซึ่งกรณีเช่นนี้เป็นที่เห็นได้ในตัวว่าในขณะที่ทำนิติกรรมนั้น บุคคลผู้ทำนิติกรรม ไม่รู้ว่า นิติกรรมที่ตนกระทำไปนั้นเป็นโมฆะ ถ้าในขณะที่ทำนิติกรรมนั้น บุคคลผู้ทำนิติกรรมรู้ดีอยู่แล้วว่านิติกรรมนั้นจะตกเป็นโมฆะ แต่ก็ยังขึ้นกระทำการไปอย่างนั้น ย่อมไม่มีทางที่จะสันนิษฐานได้ว่าบุคคลผู้ทำนิติกรรมตั้งใจจะทำนิติกรรมอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นโมฆะนั้น

3. มาตรา 174 ใช้ถ้อยคำว่า “คู่กรณี” อาจทำให้เข้าใจว่า มาตรา 174 นี้ใช้เฉพาะกรณีนิติกรรมสองฝ่ายคือสัญญาเท่านั้น แต่ความจริงแล้ว กรณีนิติกรรมฝ่ายเดียวก็นำมาตรา 174 มาใช้ได้ เช่น การทำพินัยกรรม ฯลฯ

4. ความที่ว่า “เข้าลักษณะเป็นนิติกรรมอย่างอื่น” นั้น ต้นร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ซึ่งร่างเป็นภาษาอังกฤษใช้ข้อความว่า “complies with the requirement

of another act” ซึ่งหมายความว่า การแสดงเจตนา (ที่ตกเป็นโมฆะ) นั้นมีลักษณะที่อาจอนุโลมใช้ได้ในฐานะที่เป็นนิติกรรมอีกลักษณะหนึ่ง

ตัวอย่าง

(1) ก. ทำสัญญาเป็นหนังสือยกที่ดินให้แก่ ข. โดยเขียนด้วยลายมือของ ก. เอง มีข้อความให้ที่ดินแก่ ข. และมีวัน เดือน ปี และลายมือชื่อของ ก. ต่อมา ก. ตาย ทายาทของ ก. เรียกที่ดินคืนจาก ข. โดยอ้างว่าสัญญาให้ที่ดินนั้นเป็นโมฆะตาม ป.พ.พ. มาตรา 525, 456 ในกรณีดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ก. ประสงค์จะยกที่ดินให้แก่ ข. อย่างแน่นอน และสันนิษฐานได้ว่าถ้า ก. ได้รู้ว่าสัญญาที่ตนให้ที่ดินแก่ ข. เป็นโมฆะ แต่เข้าลักษณะเป็นพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับตาม ป.พ.พ. มาตรา 1657 ก็คงจะได้ตั้งใจมาตั้งแต่แรกที่จะทำเป็นพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ กรณีจึงต้องตาม ป.พ.พ. มาตรา 174 การกระทำของ ก. เป็นอันสมบูรณ์ใช้บังคับได้ในฐานะเป็นพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ

(2) ก. ต้องการทำพินัยกรรมแบบธรรมดา ยกทรัพย์สมบัติให้ ข. แต่ ก. ไม่รู้กฎหมายในเรื่องแบบพินัยกรรม ก. จึงเขียนหนังสือขึ้นฉบับหนึ่งมีข้อความว่า ถ้าตนตายไปแล้วให้ทรัพย์มรดกตกได้แก่ ข. ทั้งสิ้น แล้วให้พยานลงชื่อไว้ 2 คน คนหนึ่งเป็นผู้เยาว์ อีกคนหนึ่งเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ซึ่งบุคคลทั้งสองนี้ลงชื่อเป็นพยานในพินัยกรรมไม่ได้ (มาตรา 1670) จะเห็นได้ว่า พินัยกรรมฉบับนี้ทำขึ้นไม่ถูกแบบพินัยกรรมแบบธรรมดาตามมาตรา 1656 จึงตกเป็นโมฆะตามมาตรา 1705 แต่พินัยกรรมฉบับนี้เข้าแบบพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ ตามมาตรา 1657 และกรณีนี้พึงสันนิษฐานได้ว่า ถ้าเดิมที ก. ได้รู้ว่าการทำพินัยกรรมแบบธรรมดาตามที่ตนต้องการทำแต่แรกนั้นไม่สมบูรณ์ ก. ก็คงจะได้ตั้งใจให้สมบูรณ์เป็นพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ ดังนั้น พินัยกรรมฉบับนี้จึงมีผลบังคับเป็นพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 621/2492, 1211/2492)

(3) ผู้ตายได้ทำเอกสารไว้มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ผู้ยกทรัพย์สืบนยอมยกกรรมสิทธิ์ให้แก่ทายาท ต่อเมื่อผู้ให้ได้วាយชนม์ และผู้รับได้ทำการฉาบฝังผู้ให้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว” ดังนั้น ตามเอกสารดังกล่าวเป็นลักษณะสัญญายกให้ แต่ในข้อความของเอกสารมีการกำหนดการเผื่อตายในเรื่องทรัพย์สืบไว้เป็นพินัยกรรม เพียงแต่เขียนข้อความไม่ตรงตามกฎหมายเท่านั้น พึงสันนิษฐานได้ว่าเจตนาของผู้ให้เข้าลักษณะนิติกรรมอย่างอื่น คือ พินัยกรรม จึงมีผลบังคับในเรื่องพินัยกรรมได้ตามกฎหมาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1513/2495)

(4) ผู้ตายได้ทำพินัยกรรมตามแบบที่เรียกกันว่าเอกสารลับตามมาตรา 1660 แต่ปรากฏว่าทำผิดแบบเพราะผู้ทำมิได้นำพินัยกรรมนี้ไปแสดงต่อกรมการอำเภอ แต่เจ้าหน้าที่ของ

กรรมการอำเภอกลับเป็นผู้ไปเอาพินัยกรรมนี้ที่บ้านของผู้ทำ อย่างไรก็ตาม พินัยกรรมที่เป็นโมฆะในฐานะเป็นเอกสารลับนี้เข้าแบบพินัยกรรมแบบธรรมดาตามมาตรา 1656 ดังนี้ ศาลวินิจฉัยว่า พินัยกรรมรายพิพาทมีผลใช้บังคับได้ฐานเป็นพินัยกรรมแบบธรรมดาตามมาตรา 1656 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1077/2494, 980/2499, 1612/2515)

(5) โจทก์กู้ยืมเงินจากจำเลย โดยโจทก์จะจำนองที่ดินให้ไว้เป็นประกัน แต่จำเลยเรียกดอกเบี้ยจากโจทก์เกินอัตรา จึงตกลงกับโจทก์ว่าทำเป็นสัญญาขายฝากกัน โดยจำเลยรับรองว่าต้องการแต่ดอกเบี้ย จะไม่เอาที่ดินหลุดเป็นสิทธิ แม้เมื่อไปที่สำนักงานที่ดิน จำเลยก็พูดรับรองเช่นนั้น โจทก์จึงยอมทำสัญญาขายฝากกับจำเลย ดังนี้ เป็นการแสดงเจตนาลงทำนิติกรรมขายฝากโดยสมบูรณ์ระหว่างคู่กรณี นิติกรรมขายฝากจึงเป็นโมฆะตามมาตรา 118 (ปัจจุบันคือมาตรา 155) แต่สมบูรณ์เป็นนิติกรรมกู้ยืมโดยโจทก์ให้ที่ดินไว้เป็นประกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1552/2506)

(6) ในกรณีทำสัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์หรืออสังหาริมทรัพย์บางชนิดโดยมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ สัญญาตกเป็นโมฆะตาม ป.พ.พ. มาตรา 456 ถ้าศาลเห็นว่าผู้ขายและผู้ซื้อตั้งใจจะทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกันต่อไป ย่อมสันนิษฐานได้ว่าโดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าหากคู่กรณีได้รู้ว่าสัญญาซื้อขายดังกล่าวเป็นโมฆะ ก็คงจะได้ตั้งใจมาตั้งแต่แรกที่จะทำเป็นสัญญาจะซื้อจะขาย สัญญาดังกล่าวนี้จึงใช้บังคับได้ฐานเป็นสัญญาจะซื้อจะขาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 651/2510)

แต่ถ้าศาลเห็นว่าผู้ขายและผู้ซื้อได้ตั้งใจทำสัญญาซื้อขาย (โดยไม่ได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียน) อย่างเด็ดขาด หรือสำเร็จบริบูรณ์ คือไม่ต้องทำอะไรต่อไปอีกแล้ว ก็ไม่มีทางจะสันนิษฐานได้ว่าคู่กรณีมีเจตนาจะให้สัญญานี้ใช้บังคับได้ฐานเป็นสัญญาจะซื้อจะขาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1735/2505, 964/2509)

(7) จำเลยที่ 3 ต้องการเงินไปชำระหนี้ผู้อื่น จึงให้จำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 2 ทำสัญญาขายโรงเรือนให้โจทก์ โดยมีข้อตกลงว่าจำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 2 ซื้อมาได้ภายใน 5 เดือน ในราคาขายพร้อมด้วยดอกเบี้ย โจทก์ยอมให้จำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 2 อาศัยอยู่ในโรงเรือนต่อไปได้ และจำเลยที่ 3 ทำสัญญาค้ำประกันกับโจทก์ว่า ถ้าครบ 5 เดือนแล้ว จำเลยที่ 1 ไม่ยอมออกจากโรงเรือนและไม่สามารถคืนเงินค่าโรงเรือนและดอกเบี้ยให้โจทก์ จำเลยที่ 3 ยอมรับใช้แทน

ดังนี้ แม้นิติกรรมนั้นจะเป็นโมฆะในแบบสัญญาซื้อขายเพราะไม่ได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ แต่ก็เห็นเจตนาของคู่กรณีได้ว่า ถ้าผู้ขายไม่ส่งมอบโรงเรือนคืน ก็จะต้องชำระเงินคืนพร้อมด้วยดอกเบี้ย มิได้มุ่งประสงค์ในตัวโรงเรือนเป็นสำคัญ นิติกรรมดังกล่าวจึง

เข้าแบบเป็นสัญญากู้ยืมอีกอย่างหนึ่ง โจทก์ยอมฟ้องเรียกเงินคืนพร้อมด้วยดอกเบี้ยได้

แม้คำฟ้องของโจทก์จะไม่ได้กล่าวไว้โดยชัดแจ้งว่า หากสัญญาซื้อขายเป็นโมฆะ โจทก์จำเลยก็ตั้งใจให้สมบูรณ์ในแบบสัญญากู้เงิน แต่เมื่อตามฟ้องและคำให้การประกอบกับข้อนำสืบของทั้งสองฝ่ายรับฟังข้อเท็จจริงได้เช่นนั้น ทั้งโจทก์ก็ขอให้จำเลยใช้เงินคืนด้วย ศาลก็พิพากษาให้จำเลยใช้เงินคืนโจทก์ได้ ไม่เป็นการนอกประเด็น (คำพิพากษาฎีกาที่ 108/2516 (ประชุมใหญ่))

(8) แม้สัญญาซื้อขายที่ดินพิพาทระหว่างโจทก์กับจำเลยมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่จะตกเป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 456 วรรคแรก และมาตรา 115 ก็ตาม แต่พฤติการณ์เป็นที่พึงสันนิษฐานได้ว่าถ้าเดิมทีโจทก์กับจำเลยได้รู้ว่าการซื้อขายที่ดินพิพาทไม่สมบูรณ์ เพราะไม่ได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก็คงจะได้ตั้งใจให้สมบูรณ์เป็นสัญญาโอนการครอบครองโดยมีค่าตอบแทน การทำนิติกรรมระหว่างโจทก์กับจำเลยจึงสมบูรณ์ตามอย่างหลังนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 136 (ปัจจุบันคือ มาตรา 174) (คำพิพากษาฎีกาที่ 1131-1132/2533)

ส่วนที่ 2

โมฆียะกรรม

โมฆียะกรรม คือ การแสดงเจตนาทำนิติกรรมที่เมื่อทำขึ้นแล้วมีผลในกฎหมายผูกพันกันได้ แต่เป็นนิติกรรมที่ไม่สมบูรณ์ อาจถูกบอกล้างทำให้นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆะหรืออาจได้รับสัตยาบันทำให้นิติกรรมนั้นเป็นนิติกรรมที่สมบูรณ์ แล้วแต่กรณี (มาตรา 176, 177)

การที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติถึงความไม่สมบูรณ์ของนิติกรรมในลักษณะที่เป็นโมฆียะกรรมนี้ นอกจากเป็นสภาพบังคับ (sanction) อย่างหนึ่งของกฎหมายในส่วนแพ่งแล้ว ในขณะเดียวกันยังเป็นการช่วยเหลือและคุ้มครองบุคคลผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมโดยมีเหตุบกพร่องบางประการด้วย

คำอธิบายในส่วนที่ว่าด้วยโมฆียะกรรมนี้จะแยกออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เหตุแห่งโมฆียะกรรม

ตอนที่ 2 ผลของโมฆียะกรรม

ตอนที่ 1

เหตุแห่งโมฆียะกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 บัญญัติถึงเหตุที่ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆียะดังต่อไปนี้

1. การแสดงเจตนาโดยผู้หย่อนความสามารถ
2. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สิน
3. การแสดงเจตนาเนื่องจากถูกกลั่นแกล้ง
4. การแสดงเจตนาเนื่องจากถูกข่มขู่

ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

บทที่ 1

การแสดงเจตนาโดยผู้หย่อนความสามารถ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 153 บัญญัติว่า

“การใดมิได้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยความสามารถของบุคคล การนั้นเป็นโมฆียะ”

บทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยความสามารถของบุคคลบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19 ถึงมาตรา 36 ซึ่งนักศึกษาได้ศึกษาแล้วในวิชาหลักกฎหมายเอกชน (LW 102) ในที่นี้จะอธิบายโดยสังเขปเท่านั้น

เดิมกฎหมายไทยจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิทำนิติกรรมของบุคคล 4 ประเภท คือ ผู้เยาว์ บุคคลวิกลจริต คนเสมือนไร้ความสามารถ และหญิงมีสามี

แต่เนื่องจากการจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิทำนิติกรรมของหญิงมีสามี เป็นการจำกัดสิทธิของหญิงมีสามี อันเป็นการขัดแย้งกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ว่า “ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” ดังนั้น จึงมีการตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2519 ยกเลิกบทบัญญัติอันเป็นการจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิทำนิติกรรมของหญิงมีสามี

ดังนั้น ในปัจจุบันนี้ กฎหมายไทยจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิทำนิติกรรมของบุคคล 3 ประเภทเท่านั้น คือ ผู้เยาว์ บุคคลวิกลจริต และเสมือนไร้ความสามารถ ซึ่งแยกอธิบายได้ดังนี้

1. ผู้เยาว์

1.1 ความหมายของ “ผู้เยาว์”

“ผู้เยาว์” คือ บุคคลซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะ

การบรรลุนิติภาวะมีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19 และมาตรา 20 กล่าวคือ

“มาตรา 19 บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุยี่สิบปีบริบูรณ์”

“มาตรา 20 ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำตามบทบัญญัติมาตรา 1448”¹

1.2 การทำนิติกรรมของผู้เยาว์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดหลักเกณฑ์การทำนิติกรรมของผู้เยาว์ไว้ในมาตรา 21 ถึงมาตรา 27 กล่าวคือ

1.2.1 หลักทั่วไป

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 21 บัญญัติว่า

“ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใดๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน การใดๆ ที่ผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมเช่นนั้นเป็นโมฆียะ เว้นแต่จะบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 21 นี้ ได้วางหลักทั่วไปไว้ว่า ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใดๆ โดยลำพังตนเองไม่ได้ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน ในกรณีที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรมโดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม นิติกรรมนั้นเป็นโมฆียะ

ผู้แทนโดยชอบธรรมคือใคร

กฎหมายบัญญัติให้ผู้ใช้อำนาจปกครองเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตร (มาตรา 1569) และผู้ใช้อำนาจปกครองนี้ก็คือ บิดา มารดาของผู้เยาว์นั่นเอง (มาตรา 1566) ดังนั้น ตามปกติ บิดาและมารดาจึงเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เยาว์ เว้นแต่ในบางกรณีอำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่ง (มาตรา 1566 วรรคสอง) หรือในบางกรณีผู้เยาว์ตกอยู่ในความปกครองของผู้ปกครอง (มาตรา 1585) ผู้ปกครองจึงเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เยาว์ (มาตรา 1598/3)

การให้ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม

กฎหมายไม่ได้กำหนดแบบไว้ว่าการให้ความยินยอมจะต้องทำอย่างไร ดังนั้นผู้แทนโดยชอบธรรมจึงอาจให้ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร ด้วยวาจา หรืออาจให้ความยินยอมโดยปริยายก็ได้

1 มาตรา 1448 การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควรศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้

นอกจากนี้ หากชายหรือหญิงนั้นยังเป็นผู้เยาว์ จะทำการสมรสได้ต้องได้รับความยินยอมของบิดาและมารดาหรือบิดาหรือมารดาหรือผู้ปกครอง แล้วแต่กรณี มิฉะนั้นการสมรสนั้นเป็นโมฆียะ (มาตรา 1454, 1436)

“การให้ความยินยอมโดยปริยาย” หมายความว่า ผู้แทนโดยชอบธรรมไม่ได้แสดงออกโดยชัดแจ้งว่ายินยอมให้ผู้เยาว์ทำนิติกรรม แต่ได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเห็นได้ว่าเป็นการยินยอมให้ผู้เยาว์ทำนิติกรรม เช่น ในกรณีที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรมเป็นหนังสือ ผู้แทนโดยชอบธรรมได้ลงลายมือชื่อเป็นพยานในหนังสือด้วย เช่นนี้ ถือได้ว่าผู้แทนโดยชอบธรรมได้ให้ความยินยอมโดยปริยายแล้ว

ผู้แทนโดยชอบธรรมจะให้ความยินยอมแก่ตัวผู้เยาว์หรือแก่คู่กรณีที่ผู้เยาว์เข้าทำนิติกรรมด้วยก็ได้

ทั้งนี้ การให้ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม จะต้องให้ ก่อน ที่ผู้เยาว์แสดงเจตนาทำนิติกรรม แต่ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอม ในขณะที่ผู้เยาว์แสดงเจตนาทำนิติกรรม ก็ถือว่ามีผลเช่นเดียวกันกับให้ความยินยอมก่อนผู้เยาว์ทำนิติกรรมเหมือนกัน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2513) ส่วนการที่ผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอม ภายหลัง ที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรมแล้ว ไม่ถือว่าเป็นการให้ความยินยอม แต่เป็นการให้สัตยาบันแก่โมฆียะกรรมตามมาตรา

1.2.2 ข้อยกเว้น

หลักทั่วไปในมาตรา 21 ที่ว่า ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใดๆ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน มิฉะนั้นนิติกรรมเป็นโมฆียะนั้น มีข้อยกเว้นว่าการทำนิติกรรมในกรณีต่อไปนี้ ผู้เยาว์ทำได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม

(1) นิติกรรมที่สร้างขึ้นแล้ว ผู้เยาว์ได้ไปซึ่งสิทธิอันใดอันหนึ่ง หรือหลุดพ้นจากหน้าที่อันใดอันหนึ่ง (มาตรา 22)

เช่น การรับทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้โดยเสนหา หรือการรับการปลดหนี้ของเจ้าหนี้ เป็นต้น

(2) นิติกรรมที่ผู้เยาว์ต้องทำเองเฉพาะตัว (มาตรา 23)

“นิติกรรมที่ต้องทำเองเฉพาะตัว” หมายถึงนิติกรรมที่จะตั้งตัวแทนให้ทำแทนหรือให้มีผู้แทนตามกฎหมายไม่ได้

นิติกรรมที่ต้องทำเองเฉพาะตัวนี้ บางเรื่องได้มีกฎหมายบัญญัติหลักเกณฑ์ไว้เป็นพิเศษแล้ว เช่น การหมั้นหรือการสมรสจะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองก่อน (มาตรา 1436 และ 1454) ส่วนการทำพินัยกรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องทำเองเฉพาะตัวเช่นเดียวกัน มาตรา 25 ก็ได้บัญญัติไว้เป็นพิเศษแล้ว ดังจะได้อธิบายต่อไป

ดังนั้น นิติกรรมที่ผู้เยาว์ต้องทำเองเฉพาะตัวตามมาตรา 23 นี้ เท่าที่ปรากฏชัดแจ้งก็คือ การจดทะเบียนเด็กเป็นบุตรตามมาตรา 1547 และมาตรา 1548

(3) นิติกรรมที่เป็นการอันสมแก่ฐานะานุรูปแห่งตนและจำเป็นในการดำรงชีพตามสมควร (มาตรา 24)

เช่น การซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการศึกษา การซื้ออาหารรับประทาน การเช่าบ้านหรือห้องพักเพื่อยู่อาศัย การเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาล หรือในกรณีที่ผู้เยาว์มีรถยนต์เป็นของตนเองและได้สั่งซื้ออะไหล่รถยนต์มาเพื่อซ่อมแซมรถยนต์ของตน เป็นต้น

(4) การทำพินัยกรรม (มาตรา 25)

การทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินของตนให้ผู้อื่นเมื่อตนถึงแก่ความตายนั้น เป็นการทำนิติกรรมที่ต้องทำเองเฉพาะตัวอย่างหนึ่งซึ่งผู้เยาว์ทำได้โดยลำพัง ซึ่งกฎหมายกำหนดไว้ว่าผู้เยาว์อาจทำพินัยกรรมได้เมื่อมีอายุสิบห้าปีบริบูรณ์

(5) การจำหน่ายทรัพย์สินซึ่งผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้จำหน่ายได้ (มาตรา 26)

ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สินเพื่อการอันใดอันหนึ่งอันได้ระบุไว้ ผู้เยาว์จะจำหน่ายทรัพย์สินนั้นภายในขอบเขตของการที่ผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตไว้ก็ได้ เช่น บิดาให้เงินบุตรผู้เยาว์ 500 บาท โดยระบุไว้ให้ใช้ในการซื้อเครื่องแต่งกายสำหรับแต่งไปโรงเรียน เช่นนี้ ผู้เยาว์นำเงินดังกล่าวไปซื้อเสื้อผ้า กางเกง กระโปรง หรือรองเท้าได้ แต่จะนำไปซื้อเครื่องรับวิทยุ หรือลูกฟุตบอลไม่ได้ เพราะถือว่านอกเหนือการอนุญาตของผู้แทนโดยชอบธรรม

แต่ถ้าผู้แทนโดยชอบธรรมอนุญาตให้ผู้เยาว์จำหน่ายทรัพย์สินโดยมิได้ระบุไว้เพื่อการอันใด ผู้เยาว์ย่อมจำหน่ายทรัพย์สินได้ตามใจสมัคร เช่น บิดาให้เงินบุตรผู้เยาว์ 500 บาท โดยไม่ได้ระบุไว้ให้นำไปใช้อย่างไร เช่นนี้ ผู้เยาว์จะนำเงินดังกล่าวไปซื้ออะไรก็ได้ตามที่ต้องการ

(6) การประกอบธุรกิจหรือการทำสัญญาเป็นลูกจ้างซึ่งผู้แทนโดยชอบธรรมหรือศาลอนุญาตให้ทำได้ (มาตรา 27)

ผู้แทนโดยชอบธรรมอาจให้ความยินยอมแก่ผู้เยาว์ในการประกอบธุรกิจทางการค้าหรือธุรกิจอื่นหรือในการทำสัญญาเป็นลูกจ้างในสัญญาจ้างแรงงานได้ ในกรณีที่ผู้แทนโดยชอบธรรมไม่ให้ความยินยอมโดยไม่มีเหตุอันสมควร ผู้เยาว์อาจร้องขอต่อศาลให้สั่งอนุญาตได้

ถ้าผู้เยาว์ได้รับอนุญาตจากผู้แทนโดยชอบธรรมหรือศาล แล้วแต่กรณี ให้ประกอบธุรกิจใดหรือทำสัญญาเป็นลูกจ้างในสัญญาจ้างแรงงานใดแล้ว ในความเกี่ยวพันกับการประกอบธุรกิจหรือการจ้างแรงงานนั้น กฎหมายให้ผู้เยาว์มีฐานะเสมือนบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว ดังนั้น ผู้เยาว์ย่อมทำนิติกรรมใดๆ ภายในขอบเขตที่เกี่ยวพันกับกิจการที่ได้รับอนุญาตนั้นโดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม เช่น ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือศาล แล้วแต่กรณี อนุญาตให้ผู้เยาว์ซื้อตึกแถวหนึ่งห้องเพื่อทำการขายข้าวสาร เช่นนี้ ผู้เยาว์ย่อมทำสัญญาซื้อขายตึกแถวเพื่อเปิดเป็นร้านขายข้าวสารและรวมถึงการซื้อข้าวสารมาขายได้ แต่จะไปซื้อรถจักรยานยนต์หรือเพชรพลอยไม่ได้

2. บุคคลวิกลจริต

2.1 ความหมายของ “บุคคลวิกลจริต”

บุคคลวิกลจริต มิได้หมายความว่าความเฉพาะถึงบุคคลที่มีจิตผิดปกติ เป็นบ้า เพียวอาละวาดหรือนั่งซึม หรือพูดเพ้อเจ้อโดยไม่มีเหตุผลเท่านั้น แต่หมายความว่ารวมถึงบุคคลที่มีอาการผิดปกติ เพราะสติวิปลาส คือ ขาดความรำลึก ขาดความรู้สึกรู้สึก และขาดความรับผิดชอบด้วย เมื่อทางศาลพิจารณาได้ความว่าบุคคลผู้นั้นเป็นโรคเรื้อรังในสมอง ต้องนอนอยู่บนเตียงตลอดเวลา พูดไม่ได้ หูไม่ได้ยิน ตาทั้งสองข้างมองไม่เห็น ใครมาพูดด้วยไม่แสดงการรับรู้อะไร มีอาการอย่างคนไม่มีสติสัมปชัญญะ ไร้ความสามารถที่จะดำเนินกิจการทุกอย่าง ถือได้ว่าบุคคลผู้นั้นเป็นบุคคลวิกลจริตตามความหมายของมาตรา 29 แล้ว

2.2 การทำนิติกรรมของบุคคลวิกลจริต

บุคคลวิกลจริตแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ และบุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

(1) บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

บุคคลวิกลจริตประเภทนี้ต้องอยู่ในความอนาถ (มาตรา 28 วรรค 2) ฉะนั้นจึงไม่สามารถทำนิติกรรมใดๆ ได้เลย ต้องให้ผู้อนาถทำแทนทั้งสิ้น นิติกรรมใดๆ ที่บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถกระทำขึ้น ย่อมตกเป็นโมฆียะ (มาตรา 29) ไม่มีข้อยกเว้นที่ผู้อนาถหรือบุคคลใดจะมีอำนาจให้ความยินยอมให้บุคคลวิกลจริตทำนิติกรรมได้เหมือนผู้เยาว์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 449/2472) และถึงแม้ว่าบุคคลวิกลจริตประเภทนี้หายจากการวิกลจริต หรือมีสติดีขึ้นเป็นครั้งคราว ตราบใดที่ศาลยังมิได้เพิกถอนคำสั่งที่ให้เป็นคนไร้ความสามารถ ก็ยังถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถอยู่ ดังนั้น หากเขากระทำนิติกรรมขึ้น นิติกรรมที่เขาได้กระทำขึ้นนั้นก็ตกเป็นโมฆียะอยู่นั่นเอง

(2) บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ ยังมีความสามารถที่จะทำนิติกรรมใดๆ ได้โดยลำพังเช่นเดียวกับบุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้ว และนิติกรรมที่สร้างขึ้นมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย

แต่มีกรณีที่นิติกรรมที่บุคคลวิกลจริตซึ่งศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถได้ทำแล้วเป็นโมฆียะ ในเมื่อเข้าหลักเกณฑ์ 2 ประการ ตามมาตรา 30 คือ

- (1) นิติกรรมได้ทำลงในขณะที่ผู้ทำจิตวิกล และ
- (2) คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้อยู่แล้วว่าผู้ทำเป็นคนวิกลจริต

เมื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้ง 2 ประการดังกล่าวได้แล้ว นิติกรรมก็ตกเป็นโมฆียะ ซึ่งผู้มีส่วนได้เสียตามมาตรา 175 ย่อมบอกล้างเสียได้

ข้อสังเกต

ที่ว่า “คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้ด้วย” นั้น หมายถึงกรณีที่เป็นการทำนิติกรรมสองฝ่าย หรือนิติกรรมฝ่ายเดียวซึ่งต้องมีผู้รับการแสดงเจตนา ซึ่งในการทำนิติกรรมสองประเภทนี้ ต้องมีคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับการแสดงเจตนาด้วย เช่น การบอกเลิกสัญญา การบอกล้างนิติกรรมที่เป็นโมฆียะ หรือการทำสัญญาต่างๆ เป็นต้น

แต่ในการทำนิติกรรมฝ่ายเดียวโดยเคร่งครัด เช่น การทำพินัยกรรมนั้น มาตรา 1704 วรรคสอง ได้บัญญัติไว้เป็นพิเศษแล้วว่า “พินัยกรรมซึ่งบุคคลผู้ถูกอ้างว่าเป็นคนวิกลจริต แต่ศาลยังมิได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถทำขึ้นนั้นจะเป็นอันเสียเปล่าก็แต่เมื่อพิสูจน์ได้ว่า ในเวลาที่ทำพินัยกรรมนั้น ผู้ทำจิตวิกลอยู่” ซึ่งหมายถึงว่า ในกรณีที่เป็นการทำนิติกรรมฝ่ายเดียวโดยเคร่งครัดนั้น ไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 30 คือ ไม่ต้องมีการพิสูจน์ให้ได้ 2 ประการดังกล่าวในมาตรา 30 เพราะไม่มีคู่กรณีในการทำนิติกรรม ฉะนั้น การพิสูจน์เพื่อให้พินัยกรรมเสียเปล่า กฎหมายจึงบัญญัติให้พิสูจน์ข้อเท็จจริงเพียงข้อเดียวว่า ในเวลาที่ทำพินัยกรรมนั้น ผู้ทำจิตวิกล และผลทางกฎหมาย ก็ทำให้พินัยกรรมนั้นเป็นโมฆะหรือเสียเปล่าไปทีเดียว

3. คนเสมือนไร้ความสามารถ

3.1 ความหมายของ “คนเสมือนไร้ความสามารถ”

คนเสมือนไร้ความสามารถนี้ยังไม่ถึงกับเป็นบุคคลวิกลจริต แต่เป็นบุคคลที่มีเหตุบกพร่องในทางร่างกายหรือในทางความประพฤติทำให้ไม่สามารถจัดการงานของตนเองได้

กฎหมายจึงเข้าช่วยเหลือคุ้มครองในการทำนิติกรรมต่างๆ เพื่อมิให้ทรัพย์สินหมดสิ้นไป อันจะเป็นเหตุให้บุคคลนั้นและครอบครัวต้องประสบความยากไร้ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้

คนเสมือนไร้ความสามารถ คือบุคคลที่มีลักษณะตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 32 กล่าวคือ

(1) มีเหตุบกพร่อง โดย

(1.1) กายพิการหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ เช่น เป็นใบ้ และหูหนวก ตาบอด เป็นอัมพาต สมองพิการจนกลายเป็นคนมีสติวิปลาส หรือสติไม่ปกติที่เรียกกันว่า คนบ้าๆ บอๆ คุ่มดีคุ่มร้าย เป็นต้น

(1.2) ประพฤติสุรุษสุร้ายเสเพลเป็นอาชญา หมายถึง คนที่ใช้จ่ายทรัพย์สินให้สิ้นเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์ไม่รู้ค่าของเงิน ใช้จ่ายเงินทองเกินส่วนรายได้ของตน ทั้งนี้ การใช้จ่ายทรัพย์สินดังกล่าวได้ใช้จ่ายไปในทางเสเพลและเป็นอาชญาด้วย เช่น เอาไปเล่นการพนัน หรือเอาไปบำรุงบำเรอหญิงโสเภณีเป็นประจำ หรือเอาไปเที่ยวในท์คลับทุกคืน เป็นต้น

(1.3) ดิดสุรยาเมา เช่น คนที่เสพสุราเมามายเป็นอาชญา หรือคนที่ติดเฮโรอีน เป็นต้น

(2) ไม่สามารถจัดทำการงานของตนเองได้ กล่าวคือ บุคคลที่มีเหตุบกพร่องตามข้อ (1) นั้นไม่สามารถจัดทำการงานของตนเองได้ด้วย ถ้ายังสามารถจัดการงานของตนเองได้ ก็ยังไม่ถือว่าเป็นลักษณะที่จะเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ

ตัวอย่าง

ภริยาของผู้ร้องป่วยเป็นโรคอัมพาตมือเท้าตาย ไม่สามารถลุกนั่งด้วยตนเองได้เท่านั้น แต่ผู้ร้องไม่มีพยานมาสืบว่าภริยาของผู้ร้องมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบไม่สามารถทำการงานได้ จึงยังไม่เข้าบทบัญญัติมาตรา 34 (ปัจจุบันคือมาตรา 32) ที่ศาลจะสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 95/2483)

3.2 การทำนิติกรรมของคนเสมือนไร้ความสามารถ

ตามหลักทั่วไป คนเสมือนไร้ความสามารถทำนิติกรรมใดๆ ได้ด้วยตนเองโดยล่ำพังนิติกรรมที่ทําขึ้นมีผลสมบูรณ์

เว้นแต่ นิติกรรมบางอย่างตามที่ระบุไว้ในมาตรา 34 คนเสมือนไร้ความสามารถต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อน จึงจะทำนิติกรรมตามที่ระบุไว้ในมาตรา 34 ได้

“ผู้พิทักษ์” คือ บุคคลซึ่งกฎหมายหรือโดยคำสั่งศาลแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลคุ้มครองคนเสมือนไร้ความสามารถ เพื่อคอยช่วยเหลือคนเสมือนไร้ความสามารถ โดยเป็นผู้ให้ความยินยอมแก่คนเสมือนไร้ความสามารถในการทำนิติกรรมบางชนิดตามที่ระบุไว้ในมาตรา 34 แต่ผู้พิทักษ์นี้จะเข้าดำเนินการใดๆ แทนคนเสมือนไร้ความสามารถไม่ได้ แม้แต่การฟ้องคดีก็กระทำได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 666/2495)

อนึ่ง ในคดีที่มีการร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนไร้ความสามารถเพราะวิกลจริต ถ้าทางพิจารณาได้ความว่าบุคคลนั้นไม่วิกลจริต แต่มีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ เมื่อศาลเห็นสมควรหรือเมื่อมีคำขอของคู่ความหรือของบุคคลตามที่ระบุไว้ในมาตรา 28 ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถก็ได้ หรือในคดีที่มีการร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลใดเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถเพราะมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ถ้าทางพิจารณาได้ความว่าบุคคลนั้นวิกลจริต เมื่อมีคำขอของคู่ความหรือของบุคคลตามที่ระบุไว้ในมาตรา 28 ศาลอาจสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนไร้ความสามารถก็ได้ (มาตรา 33)

บทที่ 2

การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติ ของบุคคลหรือทรัพย์สิน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 157 และมาตรา 158 บัญญัติไว้ดังนี้

“มาตรา 157 การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินเป็นโมฆียะ

ความสำคัญผิดตามวรรคหนึ่ง ต้องเป็นความสำคัญผิดในคุณสมบัติซึ่งตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญ ซึ่งหากมิได้มีความสำคัญผิดดังกล่าว การอันเป็นโมฆียะนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้น”

“มาตรา 158 ความสำคัญผิดตามมาตรา 156 หรือมาตรา 157 ซึ่งเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลนั้นจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้”

บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ 2 มาตราดังกล่าว กำหนดหลักเกณฑ์ดังนี้

1. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินเป็นโมฆียะ
2. ถ้าความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้
ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

1. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินเป็นโมฆียะ

การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินอันเป็นเหตุให้นิติกรรมเป็นโมฆียะตามมาตรา 157 มีองค์ประกอบดังนี้

- (1) เป็นการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สิน และ
- (2) คุณสมบัตินั้นตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญ

(1) เป็นการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สิน

“คุณสมบัติของบุคคล” หมายถึง คุณลักษณะทั้งหลายอันเกี่ยวกับคุณค่าของบุคคล เช่น ความรู้ ความสามารถ ระดับการศึกษา ระดับสติปัญญา ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม ฯลฯ

“คุณสมบัติของทรัพย์สิน” หมายถึง คุณลักษณะทั้งหลายอันเกี่ยวกับคุณค่าของทรัพย์สิน เช่น ทำเลที่ตั้งของที่ดินอยู่ติดถนนสาธารณะหรือไม่ มีทางเข้าออกได้หรือไม่ ความเป็นวัตถุโบราณ ความเป็นประโยชน์เมื่อนำมาใช้สอย ฯลฯ

(2) คุณสมบัตินั้นตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญ

คุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินดังกล่าวนั้นเป็นคุณสมบัติซึ่งตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญ กล่าวคือ การที่บุคคลตกลงใจทำนิติกรรมนั้น เนื่องจากเขาเข้าใจผิดหรือสำคัญผิดไปว่าบุคคลนั้นหรือทรัพย์สินนั้นมีคุณสมบัติดังกล่าว หากเขาไม่ได้เข้าใจผิดหรือสำคัญผิดเช่นนั้น การอันเป็นโมฆียะนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้นเลย

การพิจารณาว่าคุณสมบัติของบุคคลหรือคุณสมบัติของทรัพย์สินเป็นคุณสมบัติซึ่งตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญในการทำนิติกรรมหรือไม่ ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไป ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเพณีหรือความนิยมตามกาลสมัยด้วย และในบางกรณีต้องวินิจฉัยตามความต้องการของคู่กรณีแห่งนิติกรรมเฉพาะเรื่องเฉพาะรายด้วย ทั้งนี้ ศาลจะพิจารณาวินิจฉัยตามแนวทางซึ่ง ป.พ.พ. มาตรา 167 บัญญัติไว้ กล่าวคือ “ในการวินิจฉัยกรณีความสำคัญผิด... ให้พิเคราะห์ถึงเพศ อายุ ฐานะ สุขภาพอนามัยและภาวะแห่งจิตของผู้แสดงเจตนา ตลอดจนพฤติการณ์และสภาพแวดล้อมอื่นๆ อันเกี่ยวกับการนั้นด้วย”

ตัวอย่าง

(1) ก. ต้องการจ้างช่างเขียนที่มีฝีมือในการวาดภาพเหมือน เพื่อให้วาดภาพเหมือนบิดาของ ก. จึงตกลงจ้าง ข. ซึ่งเข้าใจว่าเป็นช่างเขียนที่มีฝีมือในการวาดภาพเหมือนเมื่อตกลงกันแล้ว ปรากฏว่า ข. เป็นเพียงช่างเขียนธรรมดา ไม่มีฝีมือในการวาดภาพเหมือนเลย ซึ่งถ้า ก. รู้ความจริงว่า ข. เป็นเพียงช่างเขียนธรรมดา ก. ก็คงจะไม่ตกลงจ้าง ข. ให้วาดภาพเหมือนดังกล่าว เช่นนี้ นับว่า ก. ได้แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลซึ่งเป็นสาระสำคัญในการทำนิติกรรม ดังนั้น สัญญาจ้างวาดภาพเหมือนที่ ก. ทำไว้กับ ข. จึงเป็นโมฆียะตาม ป.พ.พ. มาตรา 157

(2) ก. ต้องการสะสมแจกันโบราณ จึงไปหาซื้อแจกันโบราณจากร้านของ ข. ก. ตกลงซื้อแจกันโบราณจาก ข. ไปใบหนึ่ง หากต่อมาปรากฏว่าแจกันใบนั้นเป็นแจกันที่ทำขึ้นในสมัยปัจจุบัน เช่นนี้ เป็นกรณีที่ ก. แสดงเจตนาทำนิติกรรมโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของทรัพย์ซึ่งตามปกติถือว่าเป็นสาระสำคัญ สัญญาซื้อขายแจกันระหว่าง ก. และ ข. จึงเป็นโมฆียะตาม ป.พ.พ. มาตรา 157 ก. บอกล้างได้

(3) จำเลยทำสัญญาประนีประนอมยอมความกับโจทก์ตกลงแบ่งมรดกของผู้ตาย โดยจำเลยทราบว่าเป็นภรรยาเจ้ามรดก อยู่กินด้วยกัน 16-17 ปี แม้จำเลยจะทำสัญญาโดยไม่ทราบว่าเป็นภรรยาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของเจ้ามรดก เนื่องจากไม่ได้จดทะเบียนสมรส ก็เป็นเพียงสำคัญผิดในฐานะทางกฎหมายของโจทก์เท่านั้น หาใช่สำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลซึ่งตามปกติย่อมนับว่าเป็นสาระสำคัญไม่ สัญญาประนีประนอมยอมความจึงไม่เป็นโมฆียะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 40/2516)

(4) จำเลยทำสัญญากับโจทก์รับเหมาขุดขนลูกรังและทรายกองตามรายการตามคุณภาพและลักษณะซึ่งกำหนดไว้ในประกาศเรียกประกวดราคา และจำเลยต้องส่งตัวอย่างไปให้โจทก์วิจักษ์ก่อน แต่ตัวอย่างที่จำเลยส่งไปให้ โจทก์วิจักษ์แล้วแจ้งว่าใช้ไม่ได้ ให้นำทรายหยาบแม่น้ำผสมด้วย แม้ตัวอย่างนั้นจำเลยจะนำไปจากแหล่งที่โจทก์แนะนำในประกาศประกวดราคา ประกาศนั้นก็ได้รับไว้แล้วว่าการระบุแหล่งวัตถุดิบเป็นการแนะนำ ผู้รับจ้างจะถือเป็นเหตุเพื่อปิดความรับผิดชอบใดๆ ของตนไม่ได้ การสืบแสวงหาวัตถุดิบตามสัญญาเป็นหน้าที่ของผู้รับจ้างที่จะต้องจัดหาตามคุณภาพและลักษณะที่กำหนด เมื่อจำเลยประกวดราคาได้และได้ทำสัญญากับโจทก์ดังนี้แล้ว จำเลยจะอ้างเอาความเข้าใจหรือความเชื่อในลักษณะและคุณสมบัติของวัตถุที่โจทก์แนะนำและขอแนะนำให้เอาทรายหยาบแม่น้ำผสมว่าไม่ต้องรับผิดชอบตามสัญญาหาได้ไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2426/2516)

(5) ที่ดินของจำเลยถูกจำกัดสิทธิการปลูกสร้างเพราะถูกสายไฟฟ้าแรงสูงผ่านตามพระราชบัญญัติการไฟฟ้าอันฮึช จำเลยขายผากแก่โจทก์ในราคาสูงโดยโจทก์ไม่ทราบ เป็นความสำคัญผิดในสาระสำคัญของคุณสมบัติของทรัพย์ การแสดงเจตนาเป็นโมฆียะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 120 (ปัจจุบันคือมาตรา 157) โจทก์บอกล้างและเรียกเงินค่าซื้อผากคืนได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1034/2518)

(6) จำเลยซื้อที่ดินโดยหลงเชื่อตามที่โจทก์ฉ้อฉลว่าที่ดินติดถนนสาธารณะ ไม่มีที่ดินแปลงอื่นคั่นอยู่ ความจริงที่ดินมิได้อยู่ติดถนนสาธารณะ ถือว่าจำเลยแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของทรัพย์ที่จะซื้อ ทำให้สัญญาซื้อขายที่ดินเป็นโมฆียะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 257/2537)

ข้อสังเกต

ในบางกรณี ถึงแม้คุณสมบัติของบุคคลจะเป็นข้อสำคัญในการทำนิติกรรมก็ตาม แต่เมื่อมีความสำคัญผิดเกิดขึ้น กฎหมายก็ไม่เปิดโอกาสให้มีการบอกล้างนิติกรรมที่เกิดจากความสำคัญผิดนั้นได้ นั่นคือ ในกรณีการสมรสที่ได้กระทำโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว แต่ปรากฏว่าชายสำคัญผิดในคุณสมบัติของคู่สมรสฝ่ายหญิง โดยชายมีความประสงค์จะทำการสมรสกับหญิงที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี แต่เมื่อสมรสแล้ว ปรากฏว่าหญิงที่สมรสด้วยไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวนั้นเลย ชายจึงอยากจะทำเพิกถอนการสมรสโดยอ้างว่าการสมรสได้กระทำโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลซึ่งเป็นคู่สมรส ดังนี้ กฎหมายไม่ยอมให้กระทำได้ เพราะใน ป.พ.พ. มาตรา 1505 บัญญัติไว้ชัดเจนแล้วว่า การสมรสที่สร้างขึ้นเพราะสำคัญผิด จะเป็นโมฆียะเฉพาะในเรื่องสำคัญผิดตัวเท่านั้น ไม่ใช่สำคัญผิดในคุณสมบัติของคู่สมรส

2. ถ้าความสำคัญผิดนั้นเกิดขึ้นโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา บุคคลผู้แสดงเจตนาจะถือเอาความสำคัญผิดนั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้

หลักกฎหมายดังกล่าวนี้เป็น “หลักกฎหมายปิดปาก” บัญญัติไว้ในมาตรา 158 กล่าวคือ ถ้าบุคคลผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมนั้นแสดงเจตนาออกมาโดยสำคัญผิดเนื่องจากความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลนั้นเอง บุคคลผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมนั้นย่อมถูกกฎหมายปิดปากไว้มิให้อ้างข้อที่นิติกรรมตกเป็นโมฆียะเพราะเหตุที่ตนแสดงเจตนาออกมาโดยสำคัญผิดดังกล่าวมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าในทางฟ้องคดี ต่อสูคดี ร้องขจัดทรัพย์หรือทางอื่นใดก็ตาม แต่กฎหมายมิได้ห้ามคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งและบุคคลภายนอกในอันที่จะอ้างว่านิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆียะดังกล่าว

ถ้าคู่กรณีแห่งนิติกรรมต่างก็แสดงเจตนาโดยสำคัญผิดเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงด้วยกันทั้งสองฝ่าย คู่กรณีแต่ละฝ่ายจะอ้างหรือถือเอาข้อที่นิติกรรมตกเป็นโมฆียะมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้เลย

การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง หมายความว่า ผู้แสดงเจตนาได้แสดงเจตนาออกมาโดยมิได้ใช้ความระมัดระวังเลยแม้แต่เพียงเล็กน้อย จึงเกิดความสำคัญผิดขึ้น (ดูคำอธิบายในส่วนที่ 1 ตอนที่ 1 บทที่ 6 เรื่องการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม)

บทที่ 3

การแสดงเจตนาเนื่องจากถูกกลฉ้อฉล

1. ความหมายของกลฉ้อฉล

“กลฉ้อฉล” คือ การใช้ข้อบ้ายหลอกลวงให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิด เพื่อให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งนั้นแสดงเจตนาทำนิติกรรม

โดยทั่วไป กลฉ้อฉลอาจทำขึ้นโดยการแสดงข้อความอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา แต่ในบางกรณี กฎหมายก็ถือว่าการนิ่งเป็นกลฉ้อฉล

ดังนั้น ในการศึกษาความหมายของ “กลฉ้อฉล” จึงอาจแยกกลฉ้อฉลออกได้เป็น 2 อย่าง คือ กลฉ้อฉลโดยทั่วไป และกลฉ้อฉลโดยการนิ่ง

1.1 กลฉ้อฉลโดยทั่วไป

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 159 วรรคหนึ่ง และวรรคสอง บัญญัติว่า

“การแสดงเจตนาเพราะถูกกลฉ้อฉลเป็นโมฆียะ

การถูกกลฉ้อฉลที่จะเป็นโมฆียะตามวรรคหนึ่ง จะต้องถึงขนาดซึ่งถ้ามิได้มีกลฉ้อฉลดังกล่าว การอันเป็นโมฆียะนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้น”

จากหลักกฎหมายดังกล่าวนี้พอจะอธิบายความหมายของกลฉ้อฉลโดยทั่วไปได้ดังนี้

(1) มีการใช้อุบายหลอกลวงคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยการแสดงข้อความให้ผิดต่อความจริง

การใช้อุบายหลอกลวงด้วยการแสดงข้อความให้ผิดต่อความจริงดังกล่าวนี้ อาจทำด้วยวาจาหรือเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยการแสดงกิริยาอาการอย่างใดอย่างหนึ่งให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิดก็ได้

ตัวอย่าง

(1) ก. ต้องการซื้อกำไลทองคำแท้ ข. เอากำไลทองเหลืองชุบทองคำมาขายให้ ก. โดยบอกว่าเป็นกำไลทองคำแท้ ก. หลงเชื่อจึงซื้อกำไลทองเหลืองชุบทองคำนั้นไว้ ดังนี้ ถือว่า ข. ใช้อุบายหลอกลวงให้ ก. ซื้อกำไลนั้น สัญญาซื้อขายกำไลที่เกิดขึ้นจากกลฉ้อฉลของ ข. ย่อมตกเป็นโมฆียะตามมาตรา 121 ซึ่ง ก. มีสิทธิบอกล้างได้

(2) ข. เอากำไลทองเหลืองชุบทองคำมาให้ ก. ดู และบอกว่าจะขายให้ ก. ถ้าเป็นกำไลทองคำหรือ ข. พยักหน้าเพื่อให้ ก. เข้าใจว่าเป็นกำไลทองคำ ก. หลงเชื่อและตกลงซื้อกำไลนั้น เช่นนี้ ถือว่า ข. ได้แสดงกิริยาอาการอย่างหนึ่งหลอกลวง ก. ทำให้ ก. หลงเชื่อซึ่งทำให้สัญญาซื้อขายกำไลตกเป็นโมฆียะเช่นเดียวกัน

(2) โดยจงใจหลอกลวงคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง

การแสดงข้อความให้ผิดต่อความจริงตาม (1) นั้นได้กระทำโดยจงใจหลอกลวงคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ตามตัวอย่าง (1) ที่กล่าวมาแล้ว ถ้า ข. เข้าใจว่ากำไลนั้นเป็นกำไลทองคำแท้จริงๆ เพราะ ข. ได้ซื้อมาจาก ค. อีกทอดหนึ่ง โดย ค. บอกว่าเป็นกำไลทองคำแท้ เช่นนี้ เป็นกรณีที่ ข. ไม่ได้จงใจหลอกลวง ก. จึงไม่ถือว่า ข. ทำกลฉ้อฉลหลอกลวง ก. สัญญาซื้อขายกำไลระหว่าง ก. กับ ข. จึงไม่เป็นโมฆียะ

(3) ถึงขนาดซึ่งถ้ามิได้มีกลฉ้อฉลดังกล่าว การอันเป็นโมฆียะนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้น

การใช้อุบายหลอกลวงโดยจงใจให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิดดังกล่าว จะเป็นเหตุให้นิติกรรมตกเป็นโมฆียะต่อเมื่อถึงขนาดซึ่งถ้ามิได้มีกลฉ้อฉลหรืออุบายหลอกลวงดังกล่าว การอันเป็นโมฆียะนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้น คือ ถึงขนาดจงใจให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาทำนิติกรรมออกมานั่นเอง

ทั้งนี้ การวินิจฉัยว่าการทำกลฉ้อฉลนั้นถึงขนาดจงใจให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาทำนิติกรรมออกมาหรือไม่นั้น กฎหมายให้พิเคราะห์ถึงเพศ อายุ ฐานะ สุขภาพ

อนามัยและสภาวะแห่งจิตของผู้แสดงเจตนา ตลอดจนพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมอื่น ๆ อันเกี่ยวกับการนั้นด้วย (ป.พ.พ. มาตรา 167)

ตัวอย่าง

(1) ก. ต้องการขายรถยนต์ของตนให้แก่ ข. จึงได้พูดจาหลอกลวง ข. ว่ารถยนต์ของตนมีสภาพดี เครื่องยนต์ยังวิ่งได้เจียบสนิทและเพิ่งนำไปเคาะพ่นสีมาใหม่เมื่อ 15 วันที่แล้ว มาวันนี้ ข. หลงเชื่อจึงตกลงซื้อรถยนต์ของ ก. แต่ความจริงปรากฏว่ารถยนต์ของ ก. สภาพไม่ดีเพราะเคยถูกชนมาแล้ว 2 ครั้ง ซึ่งถ้า ข. รู้ความจริงข้อนี้ก็คงจะไม่ซื้อ ดังนี้ เรียกว่า ก. ได้ทำกลฉ้อฉลให้ ข. ซื้อรถยนต์ของตน การซื้อขายรถยนต์รายนี้จึงเป็นโมฆียะเพราะถูกกลฉ้อฉล ข. มีสิทธิบอกล้างได้

(2) ร้านขายทองรูปพรรณได้อาเอาเข็มขัดทองแดงมาขาย โดยบอกว่าเป็นวัตถุที่มีทองคำเจือปน ดังนี้ ถือว่าเป็นกลฉ้อฉลถึงขนาด ผู้ซื้อบอกเลิกสัญญาได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 626/2474)

(3) ก. เอนาฬิกาเรือนซุบทองไปจำหน่ายที่โรงรับจำนำ โดยหลอกล่าเป็นนาฬิกาเรือนทองคำแท้ เจ้าของโรงรับจำนำตรวจดูแล้วรู้ว่าเป็นนาฬิกาเรือนซุบทอง แต่เห็นว่านาฬิกาเรือนนั้นเป็นนาฬิกาโบราณหายากและมีคุณค่าจึงรับจำนำไว้ มิได้หลงเชื่อตามคำหลอกลวง เช่นนี้ การจำนำนาฬิกาดังกล่าวไม่เป็นโมฆียะเพราะกลฉ้อฉล เพราะเจ้าของโรงรับจำนำมิได้หลงเชื่อตามคำหลอกลวงของ ก. แต่ได้ตกลงรับจำนำไว้เพราะเห็นว่าเป็นนาฬิกาเก่าแก่และมีคุณค่า จึงถือว่าเจ้าของโรงรับจำนำทำนิติกรรมไปโดยมิได้ถูกหลอกลวงอันจะทำให้นิติกรรมเป็นโมฆียะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 549/2504)

(4) ข. เข้าที่ดินจากการรถไฟฯ แล้วปลูกห้องลงบนที่ดินที่เช่า ข. ตาย ทายาททำสัญญาแบ่งปันทรัพย์มรดก โจทก์ที่ 1 รับมรดก และโจทก์ที่ 2, 3 รับโอนทรัพย์มรดกจากทายาท โจทก์ไม่ได้ทำสัญญาเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ จำเลยยื่นหนังสือขอโอนสิทธิการเช่าที่ดินต่อการรถไฟฯ ในนาม ข. ให้จำเลย และจำเลยก็ยื่นหนังสือขอรับโอนสิทธิการเช่าที่ดินจาก ข. ดังนี้ เป็นเรื่องจำเลยใช้อุบายหลอกลวงการรถไฟฯ ให้ทำสัญญาเช่ากับจำเลย ซึ่งเป็นการแสดงเจตนาอันได้มาเพราะกลฉ้อฉล เป็นโมฆียะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 121 (ปัจจุบันคือมาตรา 159 วรรคหนึ่ง) (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 717/2512)

(5) ในการทำสัญญารับเหมาก่อสร้าง เป็นหน้าที่ของผู้รับจ้างโดยตรงที่จะต้องระวังรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ฉะนั้น จึงมีหน้าที่ต้องพิจารณาด้วยตนเองว่า ผู้ว่าจ้างเป็นบุคคลมีหลักฐานสมควรที่ผู้รับจ้างจะเข้าทำสัญญาด้วยหรือไม่ การที่ผู้รับจ้างไม่ปฏิบัติหน้าที่ดัง

กล่าวข่มเป็นความประมาทและเสี่ยงภัยของตนเอง ดังนั้น แม้ผู้อื่นจะแจ้งแก่ผู้รับจ้างโดยไม่เป็นความจริงว่า ผู้ว่าจ้างเป็นคนร้ายรายมีฐานะดี ก็ยังถือไม่ได้ว่า ผู้อื่นทำกลฉ้อฉลลงโจทก์ สัญญารับเหมาก่อสร้างจึงไม่ตกเป็นโมฆียะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1008/2512)

(6) จำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 2 ร่วมกันฉ้อโกงเอาที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างของโจทก์ไป โดยหลอกว่ามีเงินฝากในธนาคารมาก ซึ่งไม่เป็นความจริง การแสดงเจตนาขายทรัพย์สินพิพาทของโจทก์จึงเกิดขึ้นเพราะกลฉ้อฉล นิติกรรมระหว่างโจทก์และจำเลยที่ 1 เป็นโมฆียะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2912/2523)

(7) โจทก์ฟ้องว่าโจทก์จำใจทำนิติกรรมขายที่พิพาทให้จำเลย ทั้งๆ ที่โจทก์ไม่สมัครใจ แต่โจทก์มีความเชื่อในคำชี้แจงของเจ้าหน้าที่ของจำเลยว่า ถ้าการสร้างเขื่อนตามโครงการของจำเลยเสร็จ น้ำต้องท่วมที่ดินของโจทก์แน่ โจทก์จึงต้องขายที่พิพาทแก่จำเลย กรณีเป็นเรื่องโจทก์กล่าวอ้างว่าถูกจำเลยใช้กลฉ้อฉลให้โจทก์ขายที่พิพาทให้จำเลย อันเป็นผลให้สัญญาซื้อขายที่พิพาทตกเป็นโมฆียะตาม ป.พ.พ. มาตรา 121 (ปัจจุบันคือ มาตรา 159) (คำพิพากษาฎีกาที่ 1044/2534)

1.2 กลฉ้อฉลโดยการนิ่ง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 162 บัญญัติว่า

“ในนิติกรรมสองฝ่าย การที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งจงใจนิ่งเสีย ไม่แจ้งข้อความจริงหรือคุณสมบัติอันคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งมิได้รู้ การนั้นจะเป็นกลฉ้อฉลหากพิสูจน์ได้ว่าถ้ามิได้นิ่งเสียเช่นนั้น นิติกรรมนั้นก็คงจะมีได้กระทำการขึ้น”

กรณีที่กฎหมายถือว่า การนิ่งเป็นกลฉ้อฉล ต้องเป็นกรณีที่ต้องตามมาตรา 162 กล่าวคือ

(1) ในนิติกรรมสองฝ่าย

การนิ่งที่จะถือว่าเป็นกลฉ้อฉล ต้องเป็นการนิ่งในการทำนิติกรรมสองฝ่าย คือในการทำสัญญาต่างๆ ถ้าเป็นนิติกรรมฝ่ายเดียวคือนิติกรรมซึ่งเกิดขึ้นโดยการแสดงเจตนาฝ่ายเดียว มาตรา 162 นี้ไม่ใช้บังคับ เช่น

ก. ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้ ข. โดยคิดว่า ข. เป็นคนดีชยันต์ทำงานให้ ก. แต่ความจริง ข. เป็นนักเลงอันธพาล ชอบเที่ยวกลางคืนเป็นประจำ ซึ่ง ข. ไม่ได้บอกให้ ก. รู้ ดังนี้ ถ้า ก. ตาย ข. ก็ย่อมได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ ก. ยกให้ ทายาทของ ก. จะบอกล้างพินัยกรรมโดยอ้างว่าพินัยกรรมเป็นโมฆียะเพราะเกิดจาก ข. ใช้กลฉ้อฉลด้วยการนิ่งไม่ได้ เพราะ

พินัยกรรมเป็นนิติกรรมฝ่ายเดียว ซึ่ง ก. ทำได้สำเร็จแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

(2) คู่กรณีฝ่ายหนึ่งจงใจนิ่งเสีย ไม่แจ้งข้อความจริงหรือคุณสมบัติอันคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งมิได้รู้

การนิ่งที่จะเป็นกลฉ้อฉล ต้องปรากฏว่าคู่กรณีฝ่ายที่นิ่งเจตนาได้ตั้งใจที่จะปกปิดข้อความจริงหรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งไม่รู้ โดย

- (1) คู่กรณีฝ่ายนั้นมีหน้าที่ที่จะต้องบอกความจริง หรือ
- (2) มีพฤติการณ์อันแสดงออกทำให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิด

ตัวอย่าง

(1) ก. บอกขายหุ้นของตนในบริษัทแห่งหนึ่งให้แก่ ข. ในราคาสูงกว่าราคาในมูลค่าของหุ้น เพราะ ก. เข้าใจว่าบริษัทกำลังทรุดโทรมและขาดทุน ความจริงบริษัทกำลังเจริญก้าวหน้า ข. รู้ความจริงแต่ไม่บอกให้ ก. รู้ และได้ตกลงซื้อหุ้นของ ก. ไว้ตามราคาที่ ก. เสนอขาย ดังนี้ ต่อมาภายหลังถ้า ก. รู้ว่าบริษัทไม่ได้ทรุดโทรมแต่กำลังเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก ก. จะบอกกล่าวสัญญาซื้อขายหุ้นโดยอ้างว่า ข. จงใจนิ่งเสีย ไม่บอกความจริงแก่ตน จึงเป็นกลฉ้อฉลตามมาตรา 162 ไม่ได้ เพราะ ข. ไม่ได้เป็นผู้ชักชวนให้ ก. ขายหุ้น ก. เป็นผู้เสนอขายหุ้นของตนเองและเป็นผู้ถือหุ้นอยู่แล้วย่อมรู้ดีกว่า ข. ดังนั้น การที่ ข. นิ่งเสียไม่บอกความจริงแก่ ก. ไม่ถือว่าเป็นกลฉ้อฉลตามมาตรา 162 แต่เป็นความประมาทเลินเล่อของ ก. เอง ก. จะอ้างว่าสัญญาซื้อขายหุ้นเป็นโมฆียะไม่ได้

(2) การนิ่งเสียไม่ใช่ข้อความจริงอันจะถือว่าเป็นกลฉ้อฉลตามความในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 124 (ปัจจุบันคือมาตรา 162) นั้น จะต้องเป็นการนิ่งในพฤติการณ์ที่คู่กรณีมีหน้าที่ควรจะบอกความจริง หรือเป็นการนิ่งประกอบด้วยพฤติการณ์อันแสดงออกซึ่งทำให้อีกฝ่ายหนึ่งหลง

กรณีที่จะมีโครงการตัดถนนผ่านที่ดินที่จะซื้อขายหรือไม่ ไม่ใช่หน้าที่ของผู้จะซื้อที่จะบอกข้อความจริงดังกล่าว หากแต่เป็นหน้าที่ของผู้จะขายที่ดินพิพาทจะต้องชวนขายแสวงหาความจริงเอาเอง แม้ข้อเท็จจริงจะฟังได้ว่าผู้จะซื้อจงใจนิ่งเสีย ไม่ใช่ข้อความจริงเกี่ยวกับโครงการจะตัดถนนผ่านที่ดินดังกล่าว ซึ่งผู้จะขายมิได้รู้มาก่อน และถ้าฝ่ายผู้จะซื้อมิได้นิ่งเสีย สัญญาจะซื้อขายที่ดินก็จะมีได้ทำขึ้นนั้น การกระทำของผู้จะซื้อก็ไม่เป็นกลฉ้อฉลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 124 (ปัจจุบันคือมาตรา 162) (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1131/2532)

(3) ถึงขนาดว่าถ้ามิได้ทิ้งเสียเช่นนั้น นิติกรรมนั้นก็คงจะมีได้กระทำขึ้น

การจงใจทิ้งเสียไม่แจ้งข้อความจริงหรือคุณสมบัติอันคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งมิได้รู้จะเป็นกลฉ้อฉลอันเป็นเหตุให้นิติกรรมตกเป็นโมฆียะต่อเมื่อถึงขนาดเช่นเดียวกันกับกลฉ้อฉลโดยทั่วไป กล่าวคือ ถ้ามิได้ทิ้งเสียเช่นนั้น นิติกรรมนั้นก็คงจะมีได้กระทำขึ้น นั่นคือ ถึงขนาดจงใจให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาทำนิติกรรมออกมานั่นเอง

และในการวินิจฉัยการทำกลฉ้อฉลด้วยการนิ่งถึงขนาดจงใจให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาทำนิติกรรมออกมาหรือไม่นั้น ก็อยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ของกฎหมายมาตราเดียวกันกับการวินิจฉัยการทำกลฉ้อฉลโดยทั่วไป คือ กฎหมายให้พิจารณาถึงเพศ อายุ ฐานะ สุขภาพอนามัยและสภาวะแห่งจิตของผู้แสดงเจตนา ตลอดจนพฤติการณ์และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ อันเกี่ยวกับการนั้นด้วย (ป.พ.พ. มาตรา 167)

ตัวอย่าง

(1) จำเลยขายที่ดิน 1 แปลงให้โจทก์ จำเลยรู้ว่าที่ดินแปลงนี้บางส่วนถูกทางราชการประกาศสงวนและหวงห้ามสำหรับสร้างการทอดน้ำ จำเลยไม่ได้บอกโจทก์ โจทก์ซื้อที่ดินแล้วจึงรู้ ขอลดราคาที่ดินลงตามส่วน จำเลยไม่ยอม โจทก์ฟ้อง บอกเลิกสัญญาตามมาตรา 124 (ปัจจุบันคือมาตรา 162) ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 608/2476)

(2) ในสัญญาประกันชีวิต ผู้เอาประกันชีวิตเคยเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาลด้วยโรคมะเร็งในเม็ดโลหิตขาว ไม่มีทางรักษาหาย และอาจตายภายใน 7 วัน 6 เดือน หรืออย่างช้า 5 ปี ซึ่งผู้เอาประกันชีวิตมีหน้าที่ต้องเปิดเผยความจริงข้อนี้แก่ผู้รับประกันภัย แต่ปกปิดความจริงไม่เปิดเผยว่าเคยเจ็บป่วย และเคยเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาลด้วยโรคมะเร็งดังกล่าว เช่นนี้ทำให้สัญญาประกันชีวิตตกเป็นโมฆียะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 355/2505, 505/2508)

2. ผลของการแสดงเจตนาทำนิติกรรมเนื่องจากถูกกลฉ้อฉล

ในการพิจารณาถึงผลของการแสดงเจตนาทำนิติกรรมเนื่องจากถูกกลฉ้อฉล แยกพิจารณาได้ดังนี้

2.1 ผลระหว่างคู่กรณีแห่งนิติกรรม

2.2 ผลเกี่ยวกับบุคคลภายนอก

2.1 ผลระหว่างคู่กรณีแห่งนิติกรรม

2.1.1 กลฉ้อฉลที่กระทำโดยคู่กรณีฝ่ายหนึ่ง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 159 วรรคหนึ่ง วรรคสอง และมาตรา 175(3) บัญญัติไว้ดังนี้

“มาตรา 159 การแสดงเจตนาเพราะถูกกลั่นแกล้งเป็นโมฆียะ

การถูกกลั่นแกล้งที่จะเป็นโมฆียะตามวรรคหนึ่งจะต้องถึงขนาดซึ่งถ้ามิได้มี
กลั่นแกล้งดังกล่าว การอันเป็นโมฆียะนั้นนั้นคงจะมีได้กระทำขึ้น”

“มาตรา 175 โมฆียะกรรมนั้น บุคคลต่อไปนี้จะบอกล้างเสียก็ได้ ...

(3) บุคคลผู้แสดงเจตนาเพราะ..... ถูกกลั่นแกล้ง.....”

โดยทั่วไป นิติกรรมที่เกิดจากผู้ทำนิติกรรมถูกกลั่นแกล้งนั้นมักจะเป็นกล
ั่นแกล้งที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งกระทำต่อคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ในกรณีเช่นนี้ กฎหมายบัญญัติว่านิติกรรม
นั้นเป็นโมฆียะ (ป.พ.พ. มาตรา 159 วรรคหนึ่ง วรรคสอง) ดังนั้น คู่กรณีฝ่ายที่แสดงเจตนา
เพราะถูกกลั่นแกล้งมีสิทธิบอกล้างได้ (ป.พ.พ. มาตรา 175 (3))

ตัวอย่าง

ก. เสนอขายแหวนเพชรให้ ข. วงหนึ่ง โดยบอกว่าเป็นเพชรแท้ น้ำดี ข.
หลงเชื่อจึงตกลงซื้อแหวนเพชรจาก ก. ต่อมาภายหลัง ข. ทราบความจริงว่าแหวนเพชรวงนั้น
เป็นเพชรเทียม ดังนี้ ข. บอกล้างสัญญาซื้อขายแหวนเพชรนี้ได้ โดยอ้างว่าสัญญาซื้อขายเป็น
โมฆียะเพราะเกิดจากกลั่นแกล้งของ ก.

2.1.2 กลั่นแกล้งที่กระทำโดยบุคคลภายนอก

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 159 วรรคสาม บัญญัติว่า

“ถ้าคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาเพราะถูกกลั่นแกล้งโดยบุคคลภายนอก การ
แสดงเจตนาอันจะเป็นโมฆียะต่อเมื่อคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้หรือควรจะรู้ถึงกลั่นแกล้งนั้น”

นิติกรรมเป็นเรื่องของการแสดงเจตนาผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีแห่ง
นิติกรรมเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก และบุคคลภายนอกก็ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ
การที่คู่กรณีแห่งนิติกรรมเขาทำนิติกรรมกัน ไม่ว่าบุคคลภายนอกจะพูดหรือแสดงความคิดเห็น
อย่างไร ก็ไม่มีผลกระทบต่อนิติกรรมที่คู่กรณีแห่งนิติกรรมกระทำขึ้น ดังนั้น ตามหลักทั่วไป
นิติกรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ทำนิติกรรมถูกกลั่นแกล้งโดยบุคคลภายนอก นิติกรรมนั้นจึงยังคง
สมบูรณ์ไม่เป็นโมฆียะ

ตัวอย่าง

ก. บุคคลภายนอกทำกลั่นแกล้งหลอกวงให้ ข. หลงเชื่อว่าม้าของ ค. เป็น
ม้าแข่งมีฝีเท้าดี ข. หลงเชื่อจึงตกลงซื้อม้าของ ค. ภายหลัง ข. ทราบความจริงว่าม้าที่ซื้อ
มาจาก ค. ไม่ใช่ม้าแข่งและฝีเท้าไม่ดี ดังนี้ ข. จะบอกล้างสัญญาซื้อขายม้าโดยอ้างว่าถูกกลั่นแกล้ง